

IĞDIR ÜNİVERSİTESİ

KATILIM BELGESİ

Sayın Hasan Telli

22 Ekim 2021 tarihinde Iğdır Üniversitesi tarafından, çevrimiçi düzenlenen
"Uluslararası Aras Havzası Uleması ve Tarihi Şahsiyetleri Sempozyumu"na katılımınızdan dolayı teşekkür ederiz.

PROF. DR. MEHMET HAKKI ALMA

Rektör

ULUSLARARASI ARASHAVZASI ULEMASI VE TARİHİ ŞAHSİYETLERİ SEMPOZYUMU

arashavzasi@igdir.edu.tr

SEMPOZYUM TAKVİMİ

- İlk Duyuru : 15.01.2021
Bildiri Özetlerinin Gönderim İçin Son Tarih : 20.07.2021
Kabul Edilen Bildirilerin İlanı : 30.07.2021
Bildiri Tam Metinleri İçin Son Tarih : 25.08.2021
Sempozyum Programının İlanı : 05.10.2021
Sempozyum Tarihi : 21-22.10.2021
YER: İĞDIR ÜNİVERSİTESİ KARAAĞAÇ KAMPÜSÜ İĞDIR/TÜRKİYE
NOT: Sempozyumumuz isteğe bağlı olarak yüzüze ve online gerçekleştirilecektir.

Tarihi'nde; Şems-i Tebrîzî, Saib Tebrîzî, Şehriyâr, Abdülkâdir Geylânî, Pervin İtisami, İrec Mirza gibi büyük ulema ve şairleri yetiştirmiştir.

Aras Havzası ile alakalı yakın tarihte birçok sempozyum düzenlenmiş olmakla birlikte özel olarak bölgedeki ulema ve tarihi şahsiyetler ile ilgili herhangi bir sempozyuma rastlamadık. 21-22 Ekim 2021 tarihinde Iğdır Üniversitesi'nin düzenleyeceği "**Uluslararası Aras Havzası Uleması ve Tarihi Şahsiyetleri Sempozyumu**" ile keşfedilmeyi bekleyen bölgedeki ilim adamlarının ve tarihî şahsiyetlerin biyografilerinin ve özellikle ilmî eserlerinin bilim dünyasına tanıtılması amaçlanmaktadır.

SEMPOZYUM TAKVİMİ

İlk Duyuru	: 15.01.2021
Bildiri Özetlerinin Gönderimi İçin Son Tarih	: 20.06.2021
Kabul Edilen Bildirilerin İlanı	: 01.07.2021
Bildiri Tam Metinleri İçin Son Tarih	: 20.08.2021
Sempozyum Programının İlanı	: 05.10.2021
Sempozyum Tarihi	: 21-22. 10. 2021

Yer: Iğdır Üniversitesi Karaağaç Kampüsü IĞDIR/TÜRKİYE

SEMPOZYUM ONUR KURULU

Iğdır İl Valisi: **Hüseyin Engin SARIİBRAHİM**

Iğdır Üniversitesi Rektörü: **Prof. Dr. Mehmet Hakkı ALMA**

SEMPOZYUM DÜZENLEME KURULU

Dr. Öğr. Üyesi Abdulhalim OFLAZ (**Düzenleme Kurulu Başkanı**)

Dr. Öğr. Üyesi Mirpenç AKŞİT

Dr. Öğr. Üyesi Ahmad ALKHALİL

Dr. Öğr. Üyesi Gonca SUTAY

Dr. Öğr. Üyesi Aydın ERYILMAZ

Öğr.Gör. Bünyamin ARVASI

Öğr.Gör. Moulay EL Hassan EL HAFİDİ

Arş.Gör. Emine PEKÖZ

Arş.Gör. Mehmet Nuri AYYILDIZ

Arş.Gör. Nihat DEMİRKOL

Arş.Gör. Bahar ÇETİN

Arş.Gör. Yasin ERCİLSİN

SEMPOZYUM BİLİM KURULU

Prof. Dr. Mehmet Hakkı ALMA - Iğdır Üniversitesi- TÜRKİYE

Prof. Dr. Ayşe D. KUŞCU-Necmettin Erbakan Üniversitesi- TÜRKİYE

Prof. Dr. Cemil ORUÇ- İnönü Üniversitesi-TÜRKİYE

Prof. Dr. Erol KÜRKÇÜOĞLU- Atatürk Üniversitesi-TÜRKİYE

Prof. Dr. Hasan YILMAZ- Atatürk Üniversitesi-TÜRKİYE

Prof. Dr. İbrahim KAYA - Iğdır Üniversitesi –TÜRKİYE

Prof. Dr. Mehmet Salih ARI –Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi- TÜRKİYE

Prof. Dr. Musa BİLGİZ - Atatürk Üniversitesi-TÜRKİYE

Prof. Dr. Osman GÜRBÜZ - Atatürk Üniversitesi-TÜRKİYE

Prof. Dr. Sanad ABDELFAHATTAH – Kuwait Üniversitesi - KUVEYT

Prof. Dr. Senayi DÖNMEZ - Iğdır Üniversitesi- TÜRKİYE

Prof. Dr. Şadi EREN - Iğdır Üniversitesi- TÜRKİYE

Prof. Dr. Yusuf ÇETİN - Iğdır Üniversitesi –TÜRKİYE

Prof. Dr. Ali İPEK- Emekli Öğretim Üyesi- Iğdır Üniversitesi- TÜRKİYE

Doç. Dr. Abbas AHMEDOV- Nahçıvan Devlet Üniversitesi- AZERBAYCAN

Doç. Dr. Abdulcebbar KAVAK - Karabük Üniversitesi-TÜRKİYE

Doç. Dr. Abdulhadi TİMURTAŞ - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi-TÜRKİYE

Doç. Dr. Ali Yıldız MUSAHAN-Iğdır Üniversitesi- TÜRKİYE

Doç. Dr. Elnure AZİZOVA, Bakü Üniversitesi – AZERBAYCAN

Doç. Dr. Emel SÜNTER - Iğdır Üniversitesi- TÜRKİYE

Doç. Dr. Hasan OCAK- Iğdır Üniversitesi- TÜRKİYE

Doç. Dr. Haydar XHALEL- Iğdır Üniversitesi- TÜRKİYE

Doç. Dr. İsmail BAŞARAN- Iğdır Üniversitesi- TÜRKİYE

Doç. Dr. Mahmut DÜNDAR- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi-TÜRKİYE

Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ- Iğdır Üniversitesi- TÜRKİYE

Doç. Dr. Üyesi Mehmet Emin YURT-Iğdır Üniversitesi- TÜRKİYE

Doç. Dr. Mehmet Salih GECİT - Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi - TÜRKİYE

Doç. Dr. Mehmet Selim ASLAN - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi-TÜRKİYE

Doç. Dr. Novruzeli REHİMOV- Nahçıvan Devlet Üniversitesi- AZERBAYCAN

Doç. Dr. Rashad ASGAROV -Bakü Devlet Üniversitesi- AZERBAYCAN

Doç. Dr. Ruhullah HADİ - Tahran Üniversitesi – İRAN
Doç. Dr. Şahin AHMEDOGLU- Kırıkkale Üniversitesi- TÜRKİYE
Doç. Dr. Ümid MECD - Tahran Üniversitesi - İRAN
Doç. Dr. Yusuf BATAR - İnönü Üniversitesi-TÜRKİYE
Doç. Dr. Zeki TAN-Iğdır Üniversitesi- TÜRKİYE
Doç. Dr. Ziya POLAT- Artuklu Üniversitesi- TÜRKİYE
Doç.Dr. Yasemin YAYLALI, Atatürk Üniversitesi – TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ÖZÜÇALIŞIR- Iğdır Üniversitesi- TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Adem ERYİĞİT - Iğdır Üniversitesi- TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Ali SEVDİ - Iğdır Üniversitesi- TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Bağır BABAYEV- Nahçıvan Devlet Üniversitesi- AZERBAJCAN
Dr. Öğr. Üyesi Bedrettin BASUĞUY-Bingöl Üniversitesi-TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Dinçer ÖZTÜRK - Iğdır Üniversitesi- TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Ercan CENGİZ - Kafkas Üniversitesi-TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Essam MANSOOR - Toprok Üniversitesi – LİBYA
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim AKGÜN - Iğdır Üniversitesi- TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Khalid HAKKİ - Iğdır Üniversitesi- TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Khayrya SYAAB – Tahri Mohamad Üniversitesi - CEZAYİR
Dr. Öğr. Üyesi M. Ali SEVGİ - Iğdır Üniversitesi- TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut SÖNMEZ - Iğdır Üniversitesi- TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DAĞLAR-Iğdır Üniversitesi- TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Efşin VEFAYİ, Tahran Üniversitesi- TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Seyit GECİT-Iğdır Üniversitesi- TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Musa ÇETİN - Iğdır Üniversitesi- TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Nebi BUTASIM-Bingöl Üniversitesi-TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Waid ALAKHRAS –Halep Üniversitesi –SURİYE
Dr. Öğr. Üyesi Youssef Benaceur – Sultan Moulay Slimane Üniversitesi - FAS
Öğrt. Gör. Cihangir ECER - Iğdır Üniversitesi- TÜRKİYE
Öğrt. Gör. Gülden KATAR- Iğdır Üniversitesi- TÜRKİYE
Öğrt. Gör. Reyhan ERDOĞDU BAŞARAN- Iğdır Üniversitesi- TÜRKİYE

SEMPOZYUM KONULARI

Sempozyumda aşağıdaki konular ele alınacaktır.

ARAS HAVZASI ULEMASI VE TARİHİ ŞAHSİYETLERİ

Editörler

Prof. Dr. Mehmet Hakkı ALMA
Dr. Öğrt. Üyesi Abdulhalim OFLAZ
Arş. Gör. Nihat DEMİRKOL
Arş. Gör. Bahar YAYIK
Arş. Gör. Mehmet Nuri AYYILDIZ

Hiperyayın 924

Araştırma-İnceleme

e-Kitap 22

Editörler

Prof. Dr. Mehmet Hakkı ALMA, Dr. Öğrt. Üyesi Abdulhalim OFLAZ, Arş. Gör. Nihat DEMİRKOL,
Arş. Gör. Bahar YAYIK, Arş. Gör. Mehmet Nuri AYYILDIZ

Genel Yayın Yönetmeni

Hatice BAHTİYAR

Mizanpaj

Meral GÖK

Kapak Tasarım

C. Kenan TEMİZEL

Yayıncı Sertifika No: 16680

e-ISBN: 978-625-8461-91-6

Aralık, İstanbul 2021

Copyright© Tüm hakları saklıdır. Bu kitabın telif hakları, 5846 sayılı yasanın hükmüne göre, kitabı yayımlayan Hiperlink Eğitim İletişim Yay. Gıda. San. ve Tic. Ltd. Şti. ve Prof. Dr. Mehmet Hakkı ALMA, Dr. Öğrt. Üyesi Abdulhalim OFLAZ, Arş. Gör. Nihat DEMİRKOL, Arş. Gör. Bahar YAYIK, Arş. Gör. Mehmet Nuri AYYILDIZ'a aittir. Yayımcının ve yazarın izni olmaksızın elektronik ve mekanik herhangi bir kayıt sistemi veya fotokopi ile çoğaltılamaz, kopyalanamaz. Ancak kaynak gösterilerek kısa alıntı yapılabilir.

Her hakkı mahfuzdur. Bu kitapta yayımlanan yazıların etik, bilimsel ve hukuki sorumluluğu bölüm yazar(lar)ına aittir. Yayınevi uluslararası bir yayınevidir.

Aras Havzası uleması ve tarihi şahsiyetleri / editörler prof. Dr. Mehmet Hakkı Alma, Dr. Öğrt. Üyesi Abdulhalim Oflaz, Arş. Gör. Nihat Demirkol, Arş. Gör. Bahar Yayık, Arş. Gör. Mehmet Nuri Ayyıldız. -- 1. Baskı. -- İstanbul: Hiperyayın, 2021.

480 sayfa: şekil, tablo; 24 cm. – (Hiperyayın; 924 e-Kitap: 22)

e-ISBN: 978-625-8461-91-6

Kaynakça bölüm sonlarındadır.

1. Aras Havzası (Kars, Türkiye). 2. Alimler, Müslüman -- Aras Havzası (Kars Türkiye). I. Alma, Mehmet Hakkı. II. Oflaz, Abdulhalim. III. Demirkol, Nihat. IV. Yayık, Bahar. V. Ayyıldız, Mehmet Nuri. VI. Dizi.

BP185/.A73 2021 297.61/ARA 2021

Baskı-Cilt: Yalın Yayıncılık-Sertifika No: 44154

GENEL SATIŞ PAZARLAMA VE YAYINEVİ

Hiperlink Eğt İlet. Yay. Gıda San. ve Paz. Tic. Ltd. Şti

Tozkoparan Mah. Haldun Taner Sok. Alparslan İş Merkezi

No: 27 Kat: 6 D: 21 Merter- Güngören / İstanbul

Telefon: 0212 293 07 05-06 Faks: 0212 293 56 58

www.hiperlink.com.tr / info@hiperlink.com.tr

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Mehmet Hakkı ALMA

1996 yılında Kyoto Üniversitesi (Japonya) Odun Bilimi ve Teknolojisi Anabilim Dalı'nda doktorasını tamamlayarak aynı yıl Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'ne yardımcı doçent olarak atandı. 1998'de doçent, 2003'te de profesör oldu. 2017 yılında Iğdır Üniversitesi'ne Rektör olarak atandı ve halen bu görevine devam etmektedir. Uluslararası yayınlarından dolayı 1997-2002 yılları arasında 10'dan fazla TÜBİTAK Bilimsel Yayınları Teşvik Kurulu ödülü aldı. Ayrıca beş adet patente sahip olup San-Tez, TÜBİTAK, BOREN, DPT ve BAP bünyesinde pek çok proje yürüttü ve halen yürütmekte olduğu birçok proje mevcuttur. 246'dan fazla uluslararası yayının yanı sıra pek çok ulusal yayın ve bildiriye de imza attı. İleri düzeyde İngilizce; orta düzeyde de Almanca, Arapça ve Japonca bilmekte olup TÜBA daimi üyeliği, TBMM Biyodizel Komisyonu üyeliği, TÜBA Enerji Grubu üyeliği vb. bir çok kuruluşa üyeliği bulunmaktadır.

Dr. Öğrt. Üyesi Abdulhalim OFLAZ

2016 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Ey-yübî Sultanı I. Melik Âdil Döneminin Siyasi Tarihi (589-615/1193-1218)" adlı tezle doktorasını tamamladı. Halen Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü'nde dr. öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Arş. Gör. Nihat DEMİRKOL

Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Bölümü'nde doktora devam etmekte olup halen Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır.

Arş. Gör. Bahar YAYIK

Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Bölümü'nde doktora devam etmekte olup halen Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır.

Arş. Gör. Mehmet Nuri AYYILDIZ

Iğdır Üniversitesi Lisansüstü Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Bölümü'nde doktora devam etmekte olup halen Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	13
BİRARADA YAŞAMANIN KÜLTÜREL VE TEOLOJİK ZEMİNİ: ARAS HAVZASI ÖRNEĞİ.....	15
<i>Zeki TAN</i>	
ARAS NEHRİ ETRAFINDA ADI GEÇEN BAZI DİNÎ VE TARİHÎ ŞAHSİYETLER.....	40
<i>Mehmet Salih GECİT</i>	
ARAS HAVZASI SAATLI ÂLİMLERİNDEN MOLLA MUSA’NIN HAYATI, ELYAZMALARI VE BAZI GÖRÜŞLERİ.....	55
<i>Şahin AHMETOĞLU</i>	
ÂŞIK MURAT ÇOBANOĞLU’NUN ŞİİRLERİNDE HAYVAN İMGESİ	73
<i>İsmail ABALI</i>	
KARSLI BİR OSMANLI ÂLİMİ: DAVÛD-İ KARSÎ (Ö. 1169/1756) VE eş-ŞERH ALA USÛL-İ HADİS ADLI ESERİ	97
<i>Abdullah Recep KOYUNCU</i>	
DÂVÛD-İ KARSÎ İLMÎ KİŞİLİĞİ VE DİLCİLİĞİ	105
<i>Ali SEVDİ</i>	
ORTA ARAS HAVZASINDA BİR HORASAN ERENİ ŞEYHÛ’D-DİN EBU’L HASAN HAKAKANİ.....	122
<i>Nilüfer TEMTEK</i>	
AHMED-İ HANÎ’DE “MEM ve ZİN” MOTİFLERİ ÜZERİNDEN AŞK VE AHLÂK İLİŞKİSİ.....	136
<i>M. Latif BAKIŞ</i>	
AZERBAYCAN GAZETECİLİĞİNİN KURUCUSU HASAN BEY ZERDABİ’NİN HAYATI ÜZERİNE BİR İNCELEME.....	153
<i>Sözer AKYILDIRIM</i>	

Nİ‘METULLAH b. MAHMÛD EN-NAHCUVÂNÎ ve ASR SÛRESİ BAĞLAMINDA TEFSİRİNİN İŞÂRÎ YÖNÜ	161
<i>Mehmet Fatih DEDE</i>	
İPEK YOLU GÜZERGÂHI ARAS HAVZASINDA BİR AHİ LİDER: AHİ TOMAN VE AHİ TOMAN’IN MEZARI HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME	171
<i>Gonca SUTAY</i>	
HATÎP TEBRÎZÎ’NİN “EL-MULAHHAS FÎ İRÂBÎ’L-KUR’AN” ADLI ESERİNDE GRAMER	188
<i>Mahfuz GEYLANI</i>	
TEBRİZ’DE BİR REVVÂDÎ EMİRİ: VEHSÛDÂN B. MEMLÂN (416-451/1025-1059 [?]).....	210
<i>Furkan ERBAŞ</i>	
ÇARKLAR ARASINDA BİR AYDIN: ÜSTAT HÛSAMETTİN YILDIRIM (1941-2018).....	222
<i>Osman KARACAN</i>	
ŞEHRİYAR ve ESERLERİNİN HAFIZ ŞİRAZÎ İLE KARŞILAŞTIRILMASI	247
<i>Ayda KARGAR</i>	
HÛSEYİN CAVİD’İN ESERLERİNDE İSLAMÎ DEĞERLER VE ADEM (as.) PEYGAMBER’İN HİKAYESİ.....	251
<i>Reşad ASGEROV& Bağır BABAYEV& Nasima HASANOVA</i>	
ERZURUMLU MÛLHİMÎ’NİN ŞEHEN-ŞEH-NÂME-İ MURÂDÎ MESNEVÎSİ ADLI ESERİNDE GEÇEN DEYİMLERİN KULLANIMI	260
<i>İdris SÖYLEMEZ</i>	
MÛMTAZ TURHAN PERSPEKTİFİNDEN BİR KÛLTÜREL DEĞİŞİM ÖRNEĞİ: ÇEPNİ TÜRKMENLERİ	290
<i>Bahar YAYIK</i>	
MOLLA MUSA CELÂLÎ’NİN (1938-2021) HAYATI, ESERLERİ VE TEFSİR ÇALIŞMALARI	302
<i>Mehmet Seyid GECİT</i>	

SEYDA MOLLA CELÂLÎ'NİN MECMUÂTU'L-MAKÂSİD ADLI ESERİNE ANALİTİK BİR YAKLAŞIM.....	320
<i>Musa Çetin</i>	
HALİFE YUSUF TOPÇU (D. 1885- Ö.1965) ve TÜHFETÜ'Z-ZÂKİRİN ADLI HADİS ESERİ.....	328
<i>Sedat YILDIRIM</i>	
SEYYİD MUSTAFA ARVASI ve TIBBİ TAVSİYELER ÜZERİNE KALEME ALDIĞI TIP RİSALESİ.....	345
<i>Bünyamin ARVASI</i>	
ABBAS MİRZA DÖNEMİ OSMANLI-İRAN İLİŞKİLERİNDE BAYEZİD SANCAĞI.....	353
<i>Makul YILDIRIM</i>	
OSMANLI SON DÖNEMİ DİYADIN ULEMASI (MEŞİHAT ARŞİVİNE GÖRE).....	369
<i>Hasan TELLİ</i>	
MEMMED SAİD ORDUBADİ'NİN “KANLI YILLAR” ESERİNDE AZERBAJCANDA VE NAHÇIVAN'DA ERMENİ VAHŞETİ.....	396
<i>Reşad ASGEROV & Bağır BABAYEV</i>	
القاضي سراج الدين الأرموي محمود بن أبي بكر وجهوده العلمية.....	407
<i>Khaled HAKKİ</i>	
ملا موسى الجلاي وخدمته في مجال النحو والصرف.....	418
<i>عدنان يوسف & أحمد الخليل</i>	
نعمة الله بن محمود النخبوياني؛ حياته وآراؤه.....	433
<i>Hasan El-HAFİDİ</i>	
ملا موسى الجلاي وجهوده في البلاغة العربية.....	441
<i>Avin YOUSSEF</i>	
الشيخ لطف الله بن محمد الأرض رومي وجهوده في علم القراءات.....	461
<i>Hayder Khaleel ISMAEL</i>	

OSMANLI SON DÖNEMİ DİYADIN ULEMASI (MEŞİHAT ARŞİVİNE GÖRE)

Hasan TELLİ*

Giriş

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin yeniden yapılandırılmasında ilmiye sınıfının derin bir etkisi olmuştur. Devletin merkez ve taşra teşkilatında önemli mevkilerde bulunan ilmiye sınıfı; idari, dini, ilmi ve adli birçok alanda mühim hizmetler ifa etmiştir. 2. Abdülhamid Han döneminde ilmiye sınıfına ait görevlilerin prosopografik bilgileri kayıt altına alınmış ve Bâb-ı Meşihat'ta toplanarak arşivlenmiştir. Günümüzde İstanbul Müftülüğü bünyesinde bulunan ve Bâb-ı Meşihat Şeyhülislâmlık Arşivi Defter Kataloğu adıyla tasnifi yapılarak araştırmacıların hizmetine sunulan Meşihat Arşivi, Osmanlı son dönemi ulemasının biyografileri ve sicil kayıtları açısından oldukça önemli bilgileri içermektedir. Bu çalışma Osmanlı son döneminde Bayezid Sancağına bağlı olan Diyadin kazasındaki ilmiye sınıfına mensup olan ulemalar konusunu içermektedir. Çalışma, söz konusu dönemde Meşihat Arşivindeki ulema sicil dosyalarında sicilleri kayıt altına alınan ve Diyadin merkezinde naib, müftü, müderris, eytam müdürü ve mahkeme-i şeriyeye kâtabi olarak görev alan Diyadin uleması kapsamında ele alınmıştır. Çalışma Osmanlı son dönemindeki Diyadin şehrindeki ulemanın kimler olduğu, bunların eğitim durumları, nerelerde ve nasıl bir eğitim aldıkları, icazetnamelerinin özellikleri, ne gibi bir süreç sonunda buldukları görev geldikleri, şehrin idari, adli, ilmi ve dini hayatında nasıl bir yere ve konuma sahip oldukları gibi konulara ışık tutması ve Ağrı ve Diyadin tarihinde ulemanın yeri konusuna bazı yeni bilgiler sunması açısından önem arz etmektedir. Nitel, dönemsel ve deskriptif bir araştırma olan bu çalışmada Osmanlı arşiv belgelerini analiz etmeye ve değerlendirmeye dayalı doküman incelemesi yöntemi esas alınmıştır. Konuyla ilgili bulunan belgeler, dönemin ve yerel teşkilatın idari ve sosyal yapısı çerçevesinde yorumlanmaya ve değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu çalışma, spesifik konusu ve kapsamı itibarıyla alanında yapılan ilk çalışma olması yönüyle özgün bir değer taşımaktadır. Çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Diyadin'in tarihi, coğrafi ve demografik gibi özelliklerinden bahsedilerek ulemanın yaşadığı şehir

* Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, tellihasan@mersin.edu.tr

tanıtılmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde ise Meşihat arşivine göre Diyadin uleması üzerinde durulmuştur.

1. Ulemanın Yaşadığı Şehir Olarak Diyadin

Diyadin, günümüzde Ağrı iline bağlı bir ilçe olup Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat bölümünde yer almaktadır. Batısında Taşlıçay, güneybatısında Erciş, kuzeydoğusunda Doğubayazıt ve güneydoğusunda Muradiye ve Çaldıran ilçeleriyle komşudur. Ağrı iline 60 km. mesafede olup nüfusu 2020 yılı itibarıyla 41.789'dur.¹ Diyadin'in ilk kuruluş yerinin şuan ki yerleşim yerinin güneybatısında bulunan Diyadin Kalesi olduğu tahmin edilmektedir.² Tarih boyunca birçok medeniyetin ve devletlerin idaresi altında kalmıştır. Komşusu Doğubayazıt ile aynı kaderi paylaşan “*Diyadin; Urartu, Kimmer, İskit, Med, Pers, Part, Sasani, Roma, Bizans, Arap, Selçuklu, Moğol, Harezm, İlhanlı, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Safevi, Osmanlı ve Rus hâkimiyetinde yaşamıştır.*”³

Hız. Ömer döneminde Cezire bölgesi fethedildikten sonra İslam orduları Kafkaslara doğru ilerlemeye başlamış ve Ermeniyeye bölgesine akınlar düzenlemiştir. İlk dönem İslam tarihçilerinden Belâzurî (ö. 892-93), Hız. Osman döneminde Habîb b. Mesleme (ö. 662) komutasındaki İslâm birliklerinin Kalîkala'yı (Erzurum'u) fethettikten sonra doğuya doğru hareket edip yol üstündeki şehirleri aldığını, Debil'e (Dvin'e) geldiğini, burasını ele geçirdiğini ayrıca Erciş köylerinin fethi için asker gönderdiğini ve buraların da fethedildiğini nakleder.⁴ Tarihçi İbnü'l-Esîr (ö. 1233) de Habîb b. Mesleme tarafından Kalîkala ve Tiflis arasındaki bölgenin fethedilmesini hicri 25. yılı olayları içinde zikreder.⁵ Buna göre adı her ne kadar zikredilmese de Erzurum-Dvin-Erciş üçgeninde bulunmasından dolayı Diyadin bölgesinin Hız. Osman döneminde hicri 25 (miladi 645/646) yılında Habîb b. Mesleme tarafından İslam topraklarına dâhil edildiğini söylemek mümkündür.

Tuğrul Bey (ö. 1063), 1040 yılında Bizans'a bağlı olan Ağrı ve çevresini Selçuklu topraklarına katmıştır. 1071 Malazgirt zaferinden sonra Diyadin bölgesi Selçukluların hâkimiyetinde kalmıştır. Bölge İlhanlı, Celayirli, Karakoyunlu

1 Faruk Kaya, “Diyadin'in Kuruluşu Gelişmesi ve Fonksiyonel Özellikleri, *Doğu Coğrafya Dergisi* 20 (2008), 109-110; Nusufu.com, “Diyadin Nüfusu – Ağrı” (Erişim 15 Ekim 2021).

2 Faruk Kaya- Yakup Karataş- İbrahim Özgül, “Erzurum Vilayeti Bayezid-Diyadin-Karakilise Tutak ve Eleskirt Kasabalarının 1913 yılı Sıhhi ve İçtimai Coğrafyası”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/29 (2014), 567.

3 Kaya, “Diyadin'in Kuruluşu Gelişmesi...”, 111.

4 Ahmed b. Yahyâ Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân*, thk. Abdullah Enîs (Beyrut: Müessesetü'l-Mu'âf, 1987), 272-282. Ermeniyeye bölgesinin fethiyle alakalı ayrıca bk. Hüseyin Güneş, “İslam Tarihinin İlk Asrında İğdır”, *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12 (2017), 463-475.

5 İzzüddîn İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, thk. Ebi'l-Fida Abdullah (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1987), 2/477-478.

ve Akkoyunluların idaresinde kaldıktan sonra 1502-1514 yıllarında Safevilerin hâkimiyetine girmiştir.⁶

Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın (1452-1478) oğlu Ziyaeddin burada kendi adıyla bir kale yaptırmıştır. Ziyaeddin ismi zamanla halk dilinde değişikliğe uğrayarak Diyadin adını almıştır.⁷ Evliya Çelebi (ö. 1684) Ziyaeddin kalesini ziyaret etmiş ve burası hakkında şu malumatları vermiştir.

“Oradan (Hasik köyünden) hakîr iki yüz şahbaz atlı ile 9 saatte Ziyaeddin Kalesi'ne geldim. Azerbaycân hükümdarı Ziyaeddin binası olub Azerbaycân hâkinde bir hısn-ı hasîn ve sedd-i metîndir. Erzurum Hınıs sancağı hudûdudur. Dizdârı ve neferâtı vardır. Revân fethinde ahâlîsi itâ'at edüp miftâhları pâdişâha verdiler. Tekâlîf-i örfiyyeden berîdirler. Serdârı falanı yoktur. Bir câmi'i ve altı yüz mikdârı toprak örtülü tahtânî evleri var. Bir hân ve hammâmı, kırk elli dükkânı var. Sengistân ve Kürdistân yer olduğundan o kadar ma'mûr değildir. Ammâ halkı gâyet şeci' ve bahâdır erlerdir.”⁸

Diyadin'in Osmanlı topraklarına katılması ise Yavuz Sultan Selim (1512-1520) zamanında gerçekleşmiştir. 1514 yılında yapılan Çaldıran Savaşı'nda Şah İsmail'e galip gelen Yavuz Selim Doğu Anadolu'yu tamamıyla ülkesine katmıştır.⁹ 29 Şaban 989/28 Eylül 1581 tarihli belgede Diyadin sancakbeyinin Yahya Bey olduğu ifade edilmiştir.¹⁰ 1673-1740 yılları arasındaki Diyadin'in Erzurum ve Van eyaletlerine bağlı yurtluk-ocaklık sancakları arasında olduğu görülmektedir.¹¹ 1680-1702 yıllarında ve 1722-1730 yıllarında Van eyaletine akabinde ise Erzurum vilayetine bağlı bir sancak konumunda olmuş ve bu konumunu daha sonra da devam ettirmiştir.¹² 13 Cemâziyelâhir 1111/6 Aralık 1699 tarihine ait bir vesikada Van eyaletine bağlı Diyadin sancak beyliğine pederi Ebû Bekir'in vefatından sonra Yusuf Bey'in tayin edildiği ifade edilmektedir.¹³ Osmanlı döneminde yazılan coğrafya türündeki eserlerde Diyadin'in,

6 Kaya, “Diyadin'in Kuruluşu Gelişmesi...”, 113.

7 Kaya, “Diyadin'in Kuruluşu Gelişmesi...”, 113.

8 Evliya Çelebi Mehmed Zıllı ibn Derviş, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Dersaadet: İkdâm Matbaası, 1314), 2/225.

9 Halil İnalçık, *Devleti Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008), 188

10 BOA, *Bab-ı Asafî Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri (A.DVNS.MHM.d.)*, Gömlek No. 45/2580. Görüntü No. 113.

11 Orhan Kılıç, “Ocaklık Sancakların Osmanlı Hukukunda ve İdarî Tatbikattaki Yeri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11 (2001), 6; Yakup Karataş - Mehmet Kerem Karasu, “XX. Yüzyıl Başlarında Hınıs Sancağı'nın İdarî Statüsü”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]* 54 (2015), 677; Nurten Kural, *2794-2795 Numaralı Gevaş -Vastan -Kaçıkân-Havasor Nahiyelerinin Müslim-Gayrimüslim Nüfus Defterleri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, (Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 14.

12 Orhan Kılıç, “Van Eyaleti'ne Bağlı Sancaklar ve İdarî Statüleri (1558-1740)”, *Osmanlı Araştırmaları* 21 (2001), 192, 193, 200, 207; Ayrıca bk. Mehmet İnbaşı, “XVII. Yüzyılda Adilcevas Sancağı”, *Tarihî ve Kültürel Yönleriyle Bitlis*, ed. Mehmet İnbaşı - Mehmet Demirtaş, (Ankara: Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları, 2019), 1/289.

13 BOA, *İbnülemin Tevcihat (İE.TCT)*, Gömlek No. 11/1305.

Erzurum vilayetinin Bâyezid sancağına bağlı bir kaza konumunda olduğu,¹⁴ bağlı olduğu Bâyezid kasabasının Yıldırım Bâyezid tarafından Tatarlara karşı ileri karakol hükmünde olmak üzere inşa ve tesis edildiği ifade edilir¹⁵ ve “*Diyadin kazası: Merkez livanın cihet-i garbında olub Hükümet merkezi olan Diyadin kasabası Bâyezid’e 10 saattir.*” diye tavsif edilir.¹⁶ 1836’da Erzurum’da İngiliz konsolosluğu kuran ve Erzurum, Bitlis, Muş ve Van gibi şehirler başta olmak üzere Anadolu’da pek çok şehri dolaşan ve bu şehirler hakkında raporlar ve gezi notları hazırlayan İngiliz konsolos James Brant¹⁷ Diyadin şehrine de uğramıştır. Diyadin’de Kürtlerin ve Ermenilerin yaşadığını, kalesinin bazı yerlerinin yıkıldığını, bu sebeple şehrin korunmasız kaldığını, Abdurrezzak adlı bir kişinin burasının beyi ve halkının yoksul olduğunu ifade etmiş ve şehri büyük bir köye benzetmiştir.¹⁸ Mehmed Hurşid Paşa 1850 yılında Diyadin bölgesinde yaşayan en önemli aşiretlerin Celalu, Ademanlı ve Hayderanlu aşiretleri olduğunu ifade etmiştir.¹⁹

1318/1900 yılı *Salnâme-i Vilâyet-i Erzurum*’da Diyadin kazası hakkında şu bilgilere yer verilmiştir.

“*Diyadin kazası cihet-i garbiyyede kâin olub mukırrı-ı hükümeti Diyadin kasabasıdır ki merkez livâdan altı saat mesafede olan dokuzuncu ve onuncu Hamidiye süvari alayının merkezidir. Üç nahiyeden mürekkebe ve yetmiş bir kurayı hâvi olduğu halde bin yedi yüz otuz bir hanede altı bin yüz bir zükûr (erkek) ve beş bin üç yüz dört inâs (kadın) ki cem ‘an kaza-yı mezkûrun on bir bin dört yüz beş nüfus ve seknesi vardır. Durûnunda (içinde) müceddeden (yeniden) inşa edilen bir cami, bir medrese, dört sıbyan mektebi, bir kilise, elli dükkân, bir türbe, yedi çeşme ve iki köprü, yirmi beş değirmen, dört kaplıca*

14 Ali Cevad, *Memâlik-i Osmâniyenin Musavver Tarih ve Coğrafya Lugati*, (İstanbul: Kasabâr Matbaası, 1311), 135; Ali Cevad, *Memâlik-i Osmâniyenin Tarih ve Coğrafya Lugati*, (İstanbul: Mahmûd Bey Matbaası 1313), 60; Tüccâr-zâde İbrahim Hilmi, *Memâlik-i Osmâniye Ceyb Atlası*, (İstanbul: Mahmûd Bey Matbaası, 1323), 158; *Salname-i Vilayet-i Erzurum*, (Erzurum: Erzurum Vilayeti Matbaası, 1318), 200; Yusuf Halaçoğlu, “Ağrı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1988) 1/479-481.

15 Ali Cevad, *Memâlik-i Osmâniyenin Musavver*, 135.

16 Ali Sâib, *Coğrafya-yı Mufasssal Memâlik-i Devlet-i Osmâniye*, (İstanbul: Matba’a-i Ebu’z-Ziyâ, 1304), 203.

17 James Brant hakkında bk. Fatih Gencer, *İngiliz Konsolos Brant’ın Raporlarına Göre 19. Yüzyılın İlk Yarısında Bitlis*, ed. Mehmet İnbaşı - Mehmet Demirtaş, (Ankara: Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları, 2019), 1/383-392, Özgür Yılmaz, “Tarihi, Coğrafi Ve Arkeolojik Bilgi Kaynağı Olarak Konsolos Gezileri”, *XVII. Türk Tarih Kongresi Ankara: 15-17 Eylül 2014 Kongreye Sunulan Bildiriler IV. Cilt - IV. Kısım Osmanlı Tarihi*, (Ankara: TTK Yayınları, 2018), 1411-1443; Ayşegül Kuş, “H.F.B. Lynch’te 19. Yüzyılın Sonunda Bitlis”, *Tarih Araştırmaları Dergisi* 38/66 (2019), 318.

18 James Brant-A.G. Glascott, “Notes of a Journey Through a Part of Kurdistan, in The Summer of 1838”, *Journal of the Royal Geographical Society of London* 10 (1840), 419.

19 Mehmed Hurşid Paşa, *Seyahatname-i Hudûd*, çev. Alaattin Eser (İstanbul: Simurg Kitapçılık ve Yayıncılık, 1997), 262-264; Yakup Karataş - Eyüp Kul, “XIX. Yüzyılın Sonlarında Bayezid Sancağı’ndaki Aşiretler ve İskân Politikası”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]* 48 (2012), 347.

ve yüz arsa vardır. Ma'mûlâtı (üretimleri) kilim ve keçe çorab gibi şeylerden ibarettir. Hinta (buğday), şa'îr (arpa), zeyrek, mercimek, nohud, darı, çavdar, kavun, karpuz ve biraz da sebzevât da (sebze türü şeyler de) hâsıl olur."²⁰

Aynı Salnâmede Diyadin kazasında İlyas Efendi'nin kaymakam vekili, Hacı İsmail Hakkı Efendi'nin nâib, Hüseyin Hüsnü Efendi'nin mal müdürü, Mahmud Sıdkı Efendi'nin tahrîrât kâtibi olduğu ifade edilir. Kaymakamın riyasetinde olan kaza idare meclisinde üçü tabii aza, dördü de seçilmiş aza olmak üzere yedi aza görev yapmaktadır. Nâib, mal müdürü ve tahrîrât kâtibi meclisin tabii üyeleridir. Mustafa Efendi, Ömer Ağa, Derviş Ağa ve Ermeni Ohan Ağa da meclisin seçilmiş üyeleridir. Kazada nâib Hacı İsmail Hakkı Efendi aynı zamanda bidâyet mahkemesinin reisidir. Bu mahkemede Abdurrahman Efendi ve İsmail Efendi aza, Ahmed Lütfi Efendi başkâtip ve mukâvelât muharriri, Mahmud Efendi ikinci kâtip ve Ahmed Efendi ise müstantik muavini olarak görev almıştır. Mal kaleminde müdür muavinliğini İbrahim Efendi, sandık eminliğini ise Hacı Mehmed Efendi yapmaktadır. Kazada bir de ziraat bankası bulunmaktadır. Bankada Şükrü Efendi tahsildar, İzzet Efendi anbar memuru, Ali Ağa ise kolcu olarak çalışmaktadır. Kazada ayrıca Abdullah Efendi nüfus memuru, Cemal Efendi kâtib, Şamil Efendi tapu kâtibi, Said Efendi üçüncü komiser ve Ahmed Bey ise polis olarak görev yapmaktadır. Diyadin'e bağlı Taşlıçay nahiyesinin müdürü ise Mehmed Veli Efendi olup kâtibi de Mustafa Efendi'dir.²¹

1877 yılında Diyadin'de iptidai mekteplerinin açılması için girişimlerde bulunulmuştur. Erzurum valisi, 16 Nisan 1303/28 Nisan 1887 tarihinde Maarif-i Umûmiyye Nezareti'ne bir yazı göndermiştir. Bu yazıda Bayezid sancağına tabi Diyadin kazasında mektep olmadığını ve buradaki çocukların ulûm ve meârife daha ziyade ihtiyaç duyduğunu ifade etmiş ve bu cihetle Diyadin'de bir ibtidâie mektebinin tesis edilip açılmasını ve bu mektebe bir muallimin tayin edilmesini istirham etmiştir. Cevabi yazıda ise Diyadin, Tortum ve Kiskim (Yusufeli)²² kazalarında ibtidâie mektepleri maaşlarının ve masraflarının karşılanmasının mümkün olmadığı ve ihtiyacın mahallinden yardım yoluyla temin edilmesinden başka çare bulunmadığı ifade edilmiştir.²³

Erzurum Maarif Müdürlüğü zaman zaman vilayetteki eğitim kurumlarıyla ilgili istatistik cetvelleri hazırlamış ve bunları Maarif Nezaretine göndermiştir.

20 *Salname-i Vilayet-i Erzurum, (1318), 390-391.*

21 *Salname-i Vilayet-i Erzurum, (1318), 382-383.*

22 Kiskim kazasının Yusufeli olduğu hususunda bakınız. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, *Kaynaklarıyla Osmanlı Coğrafyası Yer Adları Sözlüğü* (İstanbul, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 279; Muammer Demirel, "İlçemizin Tarihçesi", (Erişim 29 Ağustos 2021) <http://yusufeli.gov.tr/tarihce>

23 Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Mektubi Kalemî (MF.MKT)*, Gömlek No. 94.86.

17 Safer 1312/1894 tarihli bir belgede Bayezid, Eleşkirt, Kara Kilise, İntab ve Diyadin'deki eğitim kurumlarıyla ilgili bilgilere yer verilmiştir. Bu belgede Diyadin'de dâru'lmuallimîn, mekâtib-i ibtidâiyye-i İslâmiyye, islahhâne, medrese ve kütüphanenin sayılarıyla ilgili kısımların tamamı boş bırakılmıştır. Bu da bu tarihte Diyadin'de bu kurumların olmadığına işaret etmektedir.²⁴

Diyadin'de daha sonraki yıllarda ibtidâiye mektebi ve rüşdiye mektebi açılmıştır. 3 Nisan 1318/16 Nisan 1901 tarihli belgede Diyadin'deki ibtidâiye mektebi talebelerine ait devam ve imtihan cetvellerinden bahsedilmiş ve bu cetvellerin 1317 Şubatı/1902 Şubatı sonuna kadar gönderilmesi talep edilmiştir.²⁵ Bu belge 1901 yılında Diyadin'de ibtidâiye mektebinin olduğunu ve burada aktif eğitimin yapıldığını göstermesi açısından önem arz etmektedir. 1318/1902 yılına ait bir belgede Diyadin'deki mektebin adı "Hamidiye Mektebi-i İbtidâiyye" olarak geçmiştir.²⁶ 4 Muharrem 1320/13 Nisan 1902 tarihli belgede ise Diyadin merkezindeki ibtidâiye mektebinde Muallim Hafız Hasan Efendi'nin öğretmenlik yaptığı, birinci sınıfta 7, ikinci sınıfta 5 ve üçüncü sınıfta 11 olmak üzere toplam 24 öğrencinin bulunduğu ifade edilmiştir. Birinci sınıf öğrencilerine Kur'ân-ı Kerim, tecvid, ilmihal, maksûd, gülistan, sarf, kavâid-i Osmânî, medhal-i kavâid (kaidelere giriş), kısas (hikâyeler), vezâif (vazifeler), hesap, imla, hüsn-i hat ve sülüs hattı dersleri okutulmuştur. İkinci sınıf öğrencilerine, Kur'ân-ı Kerim, tecvid, ilmihal, emsile, ahlak risalesi, hesap, kıraat (okuma), imla ve hüsn-i hat dersleri verilmiştir. Üçüncü sınıf öğrencileri ise daha çok Kur'ân-ı Kerim'den ez-Zâriyât, el-Mücâdele, el-Mülk ve en-Nebe' gibi çeşitli surelerin okutulması ve ezberlenmesinden sorumlu tutulmuştur.²⁷ Konuyla ilgili 23 Cemâziyelâhir 1326/23 Temmuz 1908 tarihli belgede ise Diyadin'deki ibtidâiye mektebinin birinci sınıfsında 15 öğrenci, ikinci sınıfsında 10 öğrenci, üçüncü sınıfsında 10 öğrenci ve dördüncü sınıfsında 10 öğrencinin öğrenim gördüğü ifade edilmiştir. Bu yılda birinci sınıflar elifbâ-yı Osmânî, eczâ-yı şerîf ve hecâ derslerini; ikinci sınıf öğrencileri Kur'ân-ı Kerim, tecvid, muhtasar ilmihal, sarf-ı Osmânî, muhtasar coğrafya, muhtasar hesap, ahlak risalesi, kıraat, imla ve hat derslerini; üçüncü sınıf öğrencileri Kur'ân-ı Kerim, tecvid, muhtasar ilmihal, sarf-ı Osmânî, ahlak risalesi, coğrafya, muhtasar hesap, imla, kıraat ve hüsn-i hat derslerini ve dördüncü sınıf öğrencileri ise Kur'ân-ı Kerim, tecvid, mufassal ilmihal, sarf-ı Osmânî, coğrafya-i umûmî, hesap, ahlak risalesi, muhtasar tarih, imla, kıraat, sülüs, nesih ve rik'a derslerini görmüşlerdir.²⁸

24 BOA, *MF.MKT*, Gömlek No. 219/57.

25 BOA, *Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidâiyye Kalemi (MF.İBT)*, Gömlek No. 118.78; 120.103.

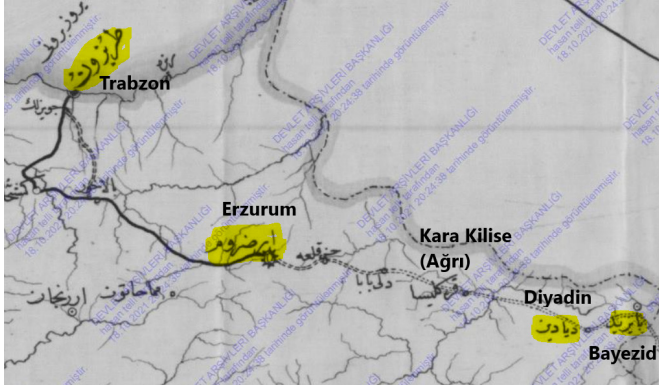
26 BOA, *MF.İBT*, Gömlek No. 125.15.

27 BOA, *MF.İBT*, Gömlek No. 117/34

28 BOA, *MF.İBT*, Gömlek No. 211/110

Bayezid mebusu Süleyman Sudi Efendi, 9 Haziran 1325/22 Haziran 1909 tarihinde Maarif Nezaretine bir yazı yazarak rüşdiyesi bulunmayan Karakilise ve Diyadin kazalarında birer rüşdiye mektebinin açılmasını talep etmiştir.²⁹ 3 Zilkade 1329/26 Ekim 1911 tarihli belgede Bayezid Rüşdiyesi'nin muallimi Abdülhamid Efendi'nin talebi üzerine Diyadin Rüşdiyesi'ne naklinin uygun görüldüğü,³⁰ 1 Zilkade 1330/12 Ekim 1912 tarihli belgede ise Karakilise ve Diyadin kazalarında teşkili kararlaştırılan rüşdiye mektebi binalarının mevcut olduğu ifade edilmiştir.³¹ Bu belgeler de Diyadin Rüşdiye Mektebi'nin 1911 yılından itibaren eğitime başladığını ortaya koymaktadır.

Diyadin, Doğu Karadeniz'in en önemli liman kentlerinden olan Trabzon'u, Erzurum ve Bayezid üzerinden Tebriz'e bağlayan ticaret yolunun üzerinde bulunmaktadır.³² Bu ticaret güzergâhını gösteren 21 Ramazan 1301/14 Temmuz 1884 tarihli bir belgede Diyadin'in ismi ve konumu açıkça görülmektedir. Söz konusu belgede bu ticaret yolunun ıslahına/tamirine ve Osmanlı-İran arasındaki uluslararası ticaretin güçlendirilmesine yönelik yapılan çeşitli çalışmalardan bahsedilmektedir. Bu anlamda Trabzon-Erzurum arasındaki yolun tamamlandığı, Erzurum-Bayezid arasındaki mevcut yolun ise tamirine ve tesviyesine başlandığı ifade edilmektedir.³³ Bu husus ise bölgenin ticareti ve ulaşımı açısından Diyadin'in stratejik bir öneme sahip olduğunu göstermektedir.

Resim-1: Trabzon-Erzurum-Diyadin-Bayezid-Tebriz arasındaki ticaret güzergâhını gösteren harita (1884)³⁴

29 BOA, *MF.İBT*, Gömlek No. 236/58.

30 BOA, *MF.İBT*, Gömlek No. 345/14.

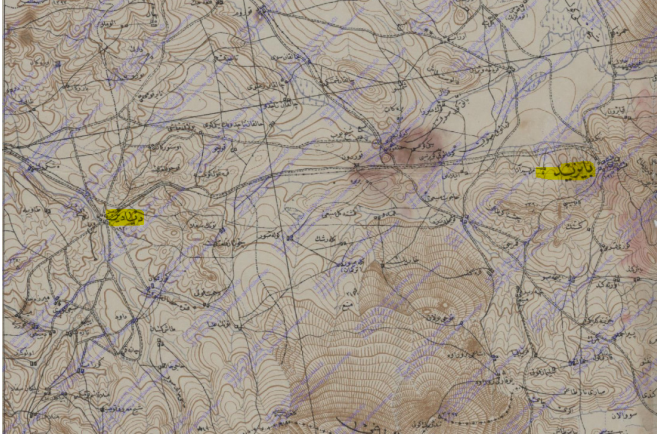
31 BOA, *MF.İBT*, Gömlek No. 396/48.

32 Hakan Kaya, *Osmanlı-İran Sınırında Bir Serhad Sancağı: Bayezid (1578-1848)*, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 20-21; Metin Tuncel, "Doğubayazıt", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/492.

33 BOA, *İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS)*, Gömlek No. 78/3421.

34 BOA, *İ.MMS*, Gömlek No. 78/3421.

Arşiv kayıtlarında 29 Rebülâhir 1313/19 Ekim 1895 tarihli bir belgede Bitlis'te postnişin Şeyh Mehmed Şirvâni Hazretleri'nin halifelerinden Şeyh Mehmed Efendi'nin Diyadin'de bir tekke açtığı, kendisine münasip bir maaşın tahsis edilmesi hakkında Diyadin kazası idare meclisi tarafından bir mazbata-nın verildiği ve bu konuda Şakir Paşa'nın Evkaf Nezaretine göndermek üzere bir tahrir müsveddesi yazdığı görülmektedir.³⁵ Belge Diyadin'deki tasavvufi hayata dair önemli bir ipucu vermektedir.

Resim-2: Diyadin ve Bayezid köylerini gösteren h. 1333/1915 yılına ait harita³⁶

Diyadin, 1828, 1854-1856, 1877-1878 ve 1914-1918 yıllarında Rusların işgaline uğramıştır. Ruslarla birlikte hareket eden Ermeni çeteleri Diyadin'de Müslüman halka zulümler yapmıştır. 29 Rebülâhir 1322/23 Haziran 1904 tarihli bir belgede ifade edildiğine göre Erzurum Valisi Nazım, Yıldız Sarayı'na gönderdiği yazıda Diyadin kazası cihetinden yirmi üç kadar Ermeni eşkıyasının tecavüz etmeleri sebebiyle tenkil edildiğini haber vermiştir.³⁷

2. Meşihat Arşivine Göre Diyadin Uleması

Osmanlı Devleti, Tanzimat'ın ilanından sonra devlet idaresinde yeni yapılanmalara gitmiş ve devlet memurlarının biyografik bilgileri ve özlük hakları konusunda birçok yenilikler getirmiştir. Bu kapsamda 1879 yılında Sicill-i Ahvâl Komisyonu kurulmuş, bu komisyonun amaçları ve çalışma esasları ile ilgili irâde-i seniyye yayınlanmıştır. Ardından nezaretlerde Sicill-i Ahvâl

35 BOA, *Yıldız Esas Evrakı (Y.EE)*, Gömlek No. 133/19.

36 BOA, *Haritalar (HRT.h.)*, Gömlek No. 2330.

37 BOA, *Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV)*. Gömlek No. 262/173.

Müdürlükleri açılmış ve devlet memurlarının prosografik bilgileri kayıt altına alınmıştır. Devlet memurlarının doğum tarihi, nesebi, aldığı eğitimleri, icazetnameleri, şahadetnameleri, görevleri, görev yerleri, görevi konusundaki liyakat ve sadakati, telif ettiği eserleri, aldıkları rütbeleri gibi birçok konuda bilgiler bir araya getirilerek sicil kayıtları oluşturulmuştur. Devlet memurlarının sicil kayıtları sicill-i ahvâl defterlerinde ve dosyalarında muhafaza edilmiştir. 1879'dan 1922 yılına kadar devam eden süreçte 200 bini aşan devlet memurunun biyografileri kaydedilmiş ve böylece zengin bir arşiv oluşmuştur.³⁸ Böylelikle daha merkezîyetçi bir yapı oluşturulmaya, sivil bürokrasiyi daha etkin biçimde kontrol altına almaya, devlet kadrolarının denetim ve etkinliğini güçlendirmeye, tayin, terfi ve emeklilik işlemlerini daha düzenli bir hale getirmeye ve iltimasa yönelik usullerin kaldırılıp ehliyet ve liyakate öncelik vermeye yönelik adımlar atılmıştır.³⁹ Sicilli ahvâl defterlerinin ve dosyalarının düzenli bir şekilde doldurulması için matbu sicil varakaları hazırlanmış ve bunlar merkez taşradaki görevlilere doldurulması için gönderilmiştir. Her bir memura sicil numarası verilmiş ve memurlar tarafından doldurulan varakalar sicil numaralarına göre dosyalarına konulmuştur. Varakalardaki es'ile (sorular) kısmının karşısında bulunan ecvibe (cevaplar) bölümünü her devlet memuru kendi el yazısı ile doldurmuştur.⁴⁰

2. Abdülhamid Han döneminde ilmiye sınıfına ait görevlilerin biyografik bilgileri ise Bâb-ı Meşihat'ta toplanarak arşivlenmiştir. Günümüzde İstanbul Müftülüğü bünyesinde bulunan ve Bâb-ı Meşihat Şeyhülislamlik Arşivi Defter Kataloğu adıyla tasnifi yapılarak araştırmacıların hizmetine sunulan Meşihat Arşivi, Osmanlı son dönemi ulemasının biyografileri ve sicil kayıtları açısından oldukça önemli bilgileri içermektedir.⁴¹ Söz konusu dönemde Meşihat

38 İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi (MŞH), *Ulema Sicil Dosyaları (USD)*. 0298.02. s.1-25; Gülden Sarıyıldız, *Sicill-i Ahvâl Komisyonu'nun Kuruluşu ve İşlevi (1879-1909)*, (İstanbul: Der Yayınları, 2004), 4-28; Bilgin Aydın- İlhami Yurdakul, "Şeyhülislamlik (Bab-ı Meşihat) Arşivi Defterleri", *İstanbul. Müftülüğü Din ve Hayat Dergisi*, 24, (2015), 105; Atilla Çetin, "Sicill-i Ahvâl Defterleri ve Dosyaları Hakkında Bir Araştırma", *Vakıflar Dergisi* 29 (2005), 89-94; Esra Yıldız, "Bâb-ı Fetvâ Sicill-i Ahvâl İdaresi Belgelerinin Ensâb İlmi Açısından Önemi", *Apjir* 5/2 (2021), 270-302;

39 Yakup Karataş, "Sicill-i Ahvâl Defterlerine Göre Bayezidli Devlet Memurları", *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4/1, (2018), 1-4; Carter V. Findley, "19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Gelişme", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 1/262; Carter V. Findley, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform (Babialı, 1789-1922)*. çev. Ercan Ertürk (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014), 316.

40 MŞH, USD, No. 0598/02, s.1; MŞH, USD, No. 0298.02. s.1; MŞH, USD, No. 0358.01. s. 1; MŞH, USD, No. 0357.01, s.1; Kemal Gurulcan, "Türk Arşiv Belgeleri Işığında Bosna Uleması ve Hizmetleri", *Prilozi Za Orijentalnu Filologiju* Br 60 (2011), 360; Ahmet Ali Gazel, "Sicill-i Ahvâl Defterlerine Göre Osmanlı Dönemi'nde Görev Yapan Anamurlu Memurlar", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 32 (2007), 204.

41 Recep Kankal, "Meşihat Arşivine Göre Son Devir Palu Uleması", *Uluslararası Palu Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Cilt 2* (Elazığ: Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2018), 2/127; Rümeyza Şensoy, *Meşihat Arşivi Belgelerine Göre Hüdavendigâr Vilayeti Kütahya Sancağı Uleması (1850-1923)*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 13.

arşivindeki ulema sicil dosyalarında sicilleri kayıt altına alınan ve Diyadin merkezinde nâib, müftü, müderris, eytam müdürü ve mahkeme-i şer' iyye kâtibi olarak görev alan Diyadin uleması hakkında birçok bilgiler bulunmaktadır. Buna göre ulema sınıfından kabul edilen Diyadin'deki devlet görevlileri hakkında şu isimleri zikredebiliriz.

2.1. Diyadin Müftüsü Molla Ömer Efendi

Diyadin Müftüsünün ismi Molla Ömer Efendi, mahlası Şemsülfaruk'tur. Babası Van vilayetine tabi Vastan (Gevaş-Vestan) kazası Müküs (Bahçesaray-Miks) nahiyesinin Tinis köyü ahalisinden Murad Ağa'dır. Molla Ömer Efendi, ebeveyni cihetinden tanınmış bir sülaleye mensup değildir. Rumi 1285/1869 ortalarında Tinis köyünün Pervez mahallesinde doğmuştur.⁴² İlk ilim tahsilini Müküs nahiyesinde bulunan Emir (Mir) Hasan Veli Medresesi'nde tamamlamıştır. Sonra Suad kasabası merkezindeki Şeyh Hulefa Medresesi'ne girmiş ve burada bir müddet öğrenim görmüştür. Akabinde Bitlis vilayetindeki Haliliye Medresesi'nde, Van merkezdeki İskenderiye Medresesi'nde Arapça ve Farsça ilimlerini tahsil etmiştir. Bu ilimlerle ilgili birçok kitap ve risale okumuştur. Arapçadan icazetname almıştır. Bayezid müftüsü ve müderrisi olan zattan bir kıta icazetname almaya muvaffak olmuştur. Medreselerde okurken Türkçe okuyup yazma konusunda da kendisini geliştirmiştir. Anadili Kürtçedir. Türkçe, Arapça ve Farsça konuşup yazabilmektedir. Telif bir eseri yoktur. Rumi 1326/1910 yılında Bayezid kasabasına evini taşıyınca kadar memuriyete giriş yapmamış ve medreselerde ilim tahsiliyle meşgul olmuştur. Bayezid sancağına taşındıktan sonra girdiği imtihanında başarılı olmuş ve 25 Eylül 1326/8 Ekim 1910 tarihinde 250 kuruş maaşla Bayezid sancağı merkez kasabası müderrisliğine tayin edilmiştir. Bu zamana kadar aïdat ve harcırah almamıştır. Rütbe ve nişana haiz değildir. Hademât-ı husûsiyyede bulunmamıştır. Vukuat ve kabahat sebebiyle hiçbir ceza almamış ve mahkemeye dahi çıkmamıştır.⁴³

Molla Ömer Efendi, Bayezid sancağı merkez kasabası müderrisi olarak 11 Teşrînisâni 1326/24 Ocak 1911 tarihinde sicill-i ahvâl kaydını bizzat kendisi doldurup mühürlemiştir. Bir sayfadan oluşan sicill-i ahvâl kaydını aynı tarihte Bayezid sancağı müftüsü Seyyid Mehmed Efendi tasdik etmiş ve onun hakkında şu kaydı düşmüştür. “*Sâhib-i tercüme Molla Ömer Efendi'nin ehliyet ve iktidârı me'mûrîn-i hâzırasını îfâya kâfi ve hüsn-i hâli meşkûr idüğünü tasdik*

42 MŞH, USD, No. 0598/02, s.1; Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2017), 81, 568, 755.

43 MŞH, USD, No. 0598/02, s.1.

ederim.”⁴⁴ Bayezid mutasarrıfı Mehmed Ali Ulvi⁴⁵, Molla Ömer hakkında “*Mûmâ ileyh Bayezid müderrisliğinde müstahdem ve ilim ve irfan ve hüsn-i ahlak ile muttasıf bulunduğu tasdik olunur. 13 Teşrînisâni 1326/26 Ocak 1911*”⁴⁶ diyerek onun ilim, irfan ve güzel ahlak sahibi olduğunu üst mercilerine bildirmiş ve sicilinin güzel olduğunu tasdik etmiştir.

Molla Ömer’in tezkiresinde onun hakkında bazı bilgilere yer verilmiştir. Buna göre Molla Ömer’in babasının adı Murad’dır. Molla Ömer, 1285/1869-1870 yılında Pervez mahallesinde doğmuştur. Hizmet ve intihap salahiyeti bölümünde talebe olarak kaydedilmiştir. Evli olup bir eşi vardır. Askeri sınıfa mensubiyeti yoktur. Orta boylu ve ela gözlüdür. Nüfusu Van vilayeti Müküs kazası Tunis (Tinis) köyüne kayıtlı olup mesken numarası üçtür. Tezkiresi 20 Temmuz 1322/2 Ağustos 1906 tarihinde verilmiştir. Tezkire daha sonra 13 Teşrînisâni 1326/26 Kasım 1910 tarihinde mühürlenip damgalanmıştır.⁴⁷

Van vilayeti Müküs kazasındaki ilim tahsilinden sonra Bayezid sancağına taşınan Ömer Efendi burada merkez kaza müderrisliğine tayin edilmiştir. Bayezid merkez kazası müderrisliğine tayin edilen İbrahim Hakkı Efendi vazifesine gelmeyince Van vilayeti, mahallinden münasip birinin imtihan edilerek tayin edilmesini emretmiş, bunun üzerine Ömer Efendi müderrislik için imtihana girmiştir. Meclis-i İdare-i Liva tarafından yapılan sınavı kazanmış ve ehliyetli olduğuna karar verilmiştir. İmtihan sonrasında tercüme-i hal varakası tanzim edilmiştir. Bayezid livası nâibi tarafından Bayezid merkez kazası müderrisliğine atanması için Meşihat makamına 16 Teşrînisâni 1326/29 Kasım 1910 tarihinde bir yazı yazılmıştır.⁴⁸ Erzurum vilayeti de Ömer Efendi’nin mezkûr müderrisliğe tayin edildiğini bu makama bildirmiştir. Meşihata gönderilen tahrirât ve melfûfât (zarf içinde tezkereye ilişkin yazılar ve ekler) 20 Zilhicce 1328/23 Aralık 1910 tarihinde Meclis-i İntihâb ve Sicill-i Me’mûrîn-i İlmiyye birimine

44 MŞH, USD, No. 0598/02, s.1.

45 1865’te İstanbul’da dünyaya gelen Mehmed Ali Ulvi, 1885’te Mülkiye’den mezun olmuştur. 1886 yılında Ticaret ve Ziraat Nezareti’nde, 1888 yılında Rûsumat Emâneti’nde 1889 yılında Mâliye Nezareti’nde aynı sene Nezâret Muhasabat Umûm Müdürlüğü’nde kâtip olarak görev yapmıştır. 1891’de Bursa vilayetinde üç yıl maiyet memurluğu yapmıştır. Akabinde kaymakam olarak atanmıştır. 1894’de kaymakamlık stajı yapmış daha sonra Sivas’ın Azîziye, Afyon’un Sandıklı, Aydın’ın Tavas, Yanya’nın Avlonya, Laros ve Hınıs kazalarında kaymakam olarak görev yapmıştır. 1912 yılında Bitlis Valiliğine vekâlet etmiştir. Aynı sene Bâyezid mutasarrıflığı görevine geri dönmüştür. 1914’de Kerbelâ, iki ay kadar sonra da Çankırı mutasarrıflığına atanmıştır. 25 Mart 1919 tarihinde Kayseri ve 23 Nisan 1919 tarihinde Burdur sancaklarına mutasarrıf olarak tayin edilmiştir. 13 Mart 1920’de görevinden azledilmiştir. Aynı yıl Burdur milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne girmiştir. Erçin soyadını almış ve Mehmed Ali Erçin olarak anılmıştır. 16 Ekim 1922 tarihinde milletvekili iken Ankara’da vefat etmiştir. Mehmet Ali Ulvi’nin 1885 yılından sonra birçok dergide yazıları, şiirleri ve Fransızcadan çevirileri yayınlanmıştır. 1886 yılında “Gel Keyfim Gel”, 1887 yılında “Büyük Çocuklar” adlı eserler telif etmiştir. Hakan Soydaş, “Mehmet Ali Ulvi”, *Türk Edebiyatı Sözlüğü*, (Erişim tarihi 27 Ağustos 2021). <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mehmet-ali-ulvi>

46 MŞH, USD, No. 0598/02, s.1.

47 MŞH, USD, No. 0598/02, s.2.

48 MŞH, USD, No. 0598/02, s.3.

tevdi kılınmış, böylece Ömer Efendi'nin sicil dosyası Meşihat makamındaki yerini almıştır.⁴⁹

Ömer Efendi Bayezid merkez kazası müderrisliği vazifesinden sonra 1327/1911 yılında Diyadin müftüsü olarak tayin edilmiştir. Tayin yazısı Erzurum vilayetinden vali adına nâib tarafından 3 Mayıs 1327/16 Mayıs 1911 tarihinde Meşihat makamına gönderilmiştir. Yazıda Diyadin müftülüğüne seçilen Ömer Efendi'nin Türkçeye aşina ve güzel ahlak sahibi olduğu, livanın müderrisliğini de uhdesinde bulundurduğu, tercüme-i hâl varakasının liva nâibliğinden 26 Teşrînisâni tarihli ve 80 numaralı tahriratla takdim edildiği, nimet-i tahsilden mahrum olan ve hâiz-i ehemmiyet bulunan bu kazaya bir an evvel bir müftü tayininin elzem olduğu ve atama emrinin Meşihat makamında bulunduğu ifade edilmiştir.⁵⁰

Erzurum vilayetinden gelen bu yazı üzerine Meşihat makamı öncelikle Ömer Efendi'nin evraklarını değerlendirmeye almış, gönderilen seçim/imtihan evraklarını (evrâk-ı intihâbiyyeyi) incelemiş ve müftülük seçim/imtihan işlemlerinin uygulanagelen usule (usûl-ı mer'iyeye) uygun olduğunu tespit etmiştir. 29 Haziran 1327/12 Temmuz 1911 tarihinde Ömer Efendi'nin tayini tensip edilmiştir.⁵¹

Taşradaki müftüler izin kullanmak istediklerinde Meşihat makamından izin almaları gerekiyordu. Diyadin Müftüsü Ömer Efendi, 19 Mayıs 1328/1 Haziran 1912 tarihinde Meşihat makamına bir telgraf göndermiş ve yaz mevsiminden istifade ederek ailesini götürmek için bir ay izin talep etmiştir. Gönderdiği telgraf kâğıdının arkasına şu not düşülmüştür.

“Diyadin kazası niyabetinden keşide olunub havale buyurulan iş bu telgrafname mütalaa olundu. Kaza-i mezkûr müftüsü Ömer Efendiye ber-mûceb-i nizâm-ı mahsus bir mah me'zûniyet i'tası tensib edilmekle tasvîb-i 'âlî buyurulduğu takdirde ol veçhile me'zûniyetinin mumâ ileyhe tebliği ve ba'dehû infikâk ve 'avdeti tarihlerinin inbâsı lüzumunun niyâbet-i mezkûreye cevaben izbârından sonra sicil ve muhasebât müdiriyyet-i behiyyelerine havale buyurulması bâbında emr u fermân hazreti veliyyü'l-emrindir. 28 Mayıs 1328/10 Haziran 1911”⁵²

Bu nottan anlaşıldığına göre bir ay izin isteyen Ömer Efendi'nin talebi on gün sonra Meşihat makamı tarafından değerlendirilmiş, kendisine bir ay izin verilmiş ve iznin başlangıç ve bitiş tarihinin bildirilmesi istenmiştir. İzin bilgileri Sicil ve Muhâsebât Müdürlüğü'ne havale edilmiştir. Diyadin kazası

49 MŞH, USD, No. 0598/02, s.3.

50 MŞH, USD, No. 0598/02, s.4.

51 MŞH, USD, No. 0598/02, s.4.

52 MŞH, USD, No. 0598/02, s.5.

nâibinin, 12 Eylül 1328/25 Eylül 1912 tarihinde Meşihat makamına gönderdiği yazıda, Ömer Efendi'nin 16 Temmuz 1328/29 Temmuz 1912 tarihinde izne çıktığı ve 17 Ağustos 1328/30 Ağustos 1912 tarihinde vazifesinin başına geldiği ifade edilmiştir.⁵³

Ömer Efendi, 18 Temmuz 1330/31 Temmuz 1914 tarihinde Meşihat makamına bir telgraf daha göndererek ailesini götürmek için bir aylık izin istemiştir. Altı gün sonra izin talebi değerlendirilmiş ve izin hakkı olmamasına rağmen istirahatına binaen kendisine izin verilmiştir. Erzurum vilayetine iznin başlangıç ve bitiş tarihinin bildirilmesi ve sonrasında Sicil ve Muhâsebât Müdürlüğü'ne havale olunması istenmiştir. Bu izin yazışmalarında dikkat çeken bir detay daha vardır. O da Ömer Efendi'nin Diyadin müftülüğüne 29 Haziran 1327/12 Temmuz 1911 tarihinde tayin edildiğinin ifade edilmiş olmasıdır. Bu da daha önceki tayin yazısıyla uyumlu olduğunu göstermektedir.⁵⁴

1915 yılında Meşihat makamı tarafından İstanbul'da Ceride-i İlmiyye'nin bir ilavesi olarak İlmiye Salnâmesi yayınlanmıştır. Bu Salnâmede Meşihat makamı ve bağlı birimleri ve bunların faaliyetleri tanıtılmıştır. Salnâmede namaz takvimi, Kanûn-ı Esâsî, teşrifât cetveli, ashâb-ı merâtib-i ilmiye, Meşihat-ı Celile-i İslamiyye, mahkemeler, Huzûr-ı Hümayun ders heyeti, medreseler ile taşradaki yapılanmalar hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bu Salnâmede vilayetlerdeki ilmiye sınıfına ait kadı ve müftülerin isimlerine de yer verilmiştir. Buna göre 1915 yılında Diyadin kazasında Hasan Fehmi Efendi kadı, Ömer Efendi ise müftü olarak kaydedilmiştir.⁵⁵

Ömer Efendi 1332/1917 yılında yine izin kullanmıştır. İznini Diyarbakır'ın Cizre kazasında geçirmiştir. Ömer Efendi izinleyken maaşını Diyarbakır vilayetinden alması için Meşihat makamına bir telgraf göndermiştir 26 Kânunuevvel 1332/8 Ocak 1917 tarihinde gelen talep değerlendirmeye alınmış ve beş gün sonra şöyle bir cevabı yazı gönderilmiştir.

“Mevâki ‘-i harbîyye me ‘murûnun memâlik-i şâhânenin her hangi bir mahalinde me ‘zûnen ikâmeti tensîb buyurulduğu takdirde maaşının kable ‘l-havâle tesviye edileceği Maliye Nezâretinin ol-bâbdaki tebligâtı iktizâsından bulunan mûmâ ilehin maaşâtı hakkında Diyarbakır vilayetine şimdiden havâle irsâline lüzûm olmadığı cihetle iş bu telfrafnâmenin sicil müdürîyetine emr u havâle buyurulması bâbında emr u fermân hazret-i men lehu ‘l-emrindir.”⁵⁶

Bu yazıyla Ömer Efendi'nin izinleyken maaşının Diyarbakır vilayetinden almasına lüzüm görülmediği beyan edilmiştir.

53 MŞH, USD, No. 0598/02, s.7.

54 MŞH, USD, No. 0598/02, s.6.

55 Meşihat-ı Celile-i İslamiyye, *İlmiyye Salnamesi*, (İstanbul: Matba‘a-i Âmire, 1334), 200.

56 MŞH, USD, No. 0598/02, s.8.

2.2. Diyadin Müderrisi Osman Efendi

Meşihat Arşivinde Diyadin müderrisinin ismi Osman Efendi olarak geçmektedir. Osman Efendi'nin sicil dosyası ile ilgili bir adet zarf vardır. “*Erzurum 599*” kodlu ve “*Diyadin müderrisi Osman Efendi kulları*” başlıklı zarfın içinde ise her hangi bir evrak bulunmamaktadır. Belgenin üzerinde tarihe de yer verilmemiştir.⁵⁷

2.3. Diyadin Nâibi Ahmed Faik Efendi

Dâire-i Meşihat-ı İslamiyye'ye sicil bilgileri gönderilen ulemadan birisi de Diyadin nâibi Ahmed Faik Efendi'dir. Babasının adı Hacı Süleyman Ağa'dır. Pederi memur sınıfından değildir. Nişanı yoktur. Ahmed Faik Efendi, 1261 yılında Trabzon'a bağlı Hemşin nahiyesinin Makarviş köyünde doğmuştur. Tercüme-i hal varakasında belirttiğine göre Ahmed Faik Efendi, ilköğrenimini köyündeki mektepte görmüştür. Burada Kur'an-ı Kerim ve resâil-i kıraat dersleri almıştır. Hemşin Müftüsü Ömer Efendi'den sarf ve nahiv derslerini layıkıyla talim etmiştir. Oradan Erzurum'a geçmiş ve Kağızmanî Medresesi'nde ders görmüştür. Müderris-in-i benâmdan Erzurum vilayeti müfettişi Hacı Ali Efendi ile Hacı Osman Efendi hocaların derslerine devam etmiştir. Nahiv, mantık, meânî, âdâb, tefsir, ahvâl-i hadis, akaid, ilm-i fıkıh ve ferâiz derslerini görmüştür. Hacı Ali Efendi Hoca'dan ferâiz icâzetnâmesi almıştır. Hicri 1296/1878-1879 senesinde İstanbul'a gelmiştir. Fatih Bahr-i siyah canibinde Çiftebaş Kurşûnî Medresesi'ne kayıt olmuştur. Kelamdan akaid ve hikmete kadar Amasyavî Abdülkerim ve Receb Efendi hocalardan ders talim etmiştir. Bir taraftan da Mekteb-i Hukûk-ı Şâhâne'ye dâhil olmuş ve devam etmiştir. Burada fazla kalmamış sadece birkaç ay tahsil-i ulûm ve funûn etmiştir. Abdülkerim Efendi'den icâzetnâme almaya hak kazanmıştır. İcazetnamesi hazırlanırken bu arada hocası vefat etmiştir. Buna binaen icâzetnâmesini alamamıştır. Türkçe ve Arapça konuşup yazmaktadır. Herhangi bir eseri veya telifi yoktur. Mektep şehâdetnamesi alamamıştır.⁵⁸

Ahmed Faik Efendi, kırk yaşındayken 1301/1884 yılı Ramazan ayında devlet hizmetine girmiştir. Trablusgarp vilayeti şer'îye mahkemesinde iki ay kadar mülâzemetle devam etmiştir. Bu yılın zilhicce ayında aynı vilayetin Zuvara nahiyesinin nâibliğine tayin edilmiştir. Burada sekiz ay çalışmıştır. Meclis-i İntihâb-ı Hukkâm tarafından seçilmesi ve Trablusgarp Valisi Ahmed Rasim Paşa'nın arzı üzerine Meşihatın onayıyla 15 Receb 1302/30 Nisan 1885 tarihinde

57 MŞH, USD, No. 0599/01.

58 MŞH, USD, No. 0298.02. s.1.

Trablusgarp'ın Terhûne kazasına nâib olarak atanmıştır. Burada 1500 kuruş maaşla çalışmış ve 33 ay hüsn-i hizmet etmiştir. 15 Cemâziyelâhir 1306/16 Şubat 1889 tarihinde yine aynı maaşla Trabzon vilayeti dâhilindeki Atina (Pazar)⁵⁹ kazasına naip olarak tayin edilmiştir. Burada 29 ay 10 gün görev yaptıktan sonra 25 Zilhicce 1309/21 Temmuz 1892 tarihinde 1250 kuruş maaşla Bayezid sancağına tabi Diyadin kazasına naip olarak atanmıştır. Ahmed Faik Efendi temiz bir sicile sahip olmuştur. 1892 yılına kadar hakkında herhangi bir şikâyet olmamıştır. Ceza almadığı gibi herhangi bir töhmet altında da kalmamıştır. Görevini güzelce hakkıyla ifa etmeye çalışmıştır. Tercüme-i hal varakasını 8 Rebûlâhir 1310/30 Ekim 1892 tarihinde tanzim etmiştir.⁶⁰

Ahmed Fâik Efendi Zuvara, Terhûne, Atina, Diyadin, Hopa, Lâdik, Atina ve Hınıs kazalarında nâib olarak görev yapmıştır. En son Hınıs'tan emekliliğe ayrılmıştır. Ahmed Fâik Efendi'nin görev çizelgesi şu şekildedir.

Görev yeri		Tayin tarihi	Görevden ayrılış tarihi	Aldığı maaş (kuruş)
Vilayeti	Kazası			
Trablusgarp	Merkez	1301 Ramazan	Şevval 1301	mülâzemet
Trablusgarp	Zuvara	1301 Zilhicce	Receb 1302	-
Trablusgarp	Terhûne	15 Receb 1302	Muharrem 1305	1500
Trabzon	Atina	15 Cemâziyelâhir 1306	25 Zilkade 1308	500
Erzurum	Diyadin	30 Zilhicce 1309	20 Cemâziyelâhir 1312	1250
Trabzon	Hopa	20 Rebûlâhir 1314	20 Rebûlâhir 1316	675
Sivas	Lâdik	20 Muharrem 1319	20 Muharrem 1321	675
Trabzon	Atina	10 Receb 1322	10 Receb 1324	675
Erzurum	Hınıs	22 Receb 1327	16 Muharrem 1328	1350

Tablo- 1: Ahmed Fâik Efendi'nin görev çizelgesi⁶¹

Meşihat arşivinde Ahmed Faik Efendi hakkında daha önceki görev yaptığı yerler tarafından gönderilen ve “mazbata” olarak ifadelendirilen çeşitli belgeler de bulunmaktadır. Bu mazbatalarda görev mahallindeki resmi ve gayri resmi şahsiyetlerin Ahmed Fâik Efendi'nin şahsiyeti, ahlakı, davranışları, hangi görevleri ne kadar ve ne şekilde yaptığı, ehliyeti, vukûfiyeti, sadakati ve üzerinde bulunan zimmetin devredilmesi gibi hususlardaki kanaatlerine yer verilmiştir. Toplam altı adetten oluşan mazbatalarda kazanın kaymakamı, nâibi, müftüsü, mal müdürü, bidayet mahkemesi reisi, ticaret mahkemesi reisi, istinaf mahkemesi reisi, mudde-i umûmî (savcısı), müstantik muavini, tahrîrât kâtibi, sandık emini ve azalar gibi resmi görevlilerin isimleri ile görev mahallindeki kabile şeyhlerinin ve şehrin önde gelen şahsiyetlerinin adları da bulunmaktadır.

59 Atina kazası XIX. yüzyılda Trabzon eyaletinin Gonye sancağına bağlı bir kazadır. Günümüzde Pazar ilçesi olarak anılmaktadır. Atina/Pazar kazasıyla ilgili geniş bilgi için bk. Süleyman Demirci-Hüseyin Saraç, “XIX. Yüzyılda Trabzon Eyâleti'nin İdarî Birimi Olarak Atina/Pazar Kazâsı”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27 (2012) 1-14.

60 MŞH, *USD*, No. 0298.02. s.1.

61 MŞH, *USD*, No. 0298.02. s.18,19.

Birinci mazbata Terhûne kazası kaymakamı ve on bir kişiden oluşan kazanın önde gelen resmi şahsiyetleri, ikinci mazbata ise bu kazanın istinaf mahkeme reisi ve diğer mahkeme üyeleri tarafından tanzim edilmiştir. Bu mazbatalarda daha önce Terhûne kazası naipliği yapan Ahmed Fâik Efendi'nin dirayet, iktidar, sadakat ve istikamet sahibi bir kişi olduğunu, döneminde kazada vuku bulan müracaat, muhakeme ve davaları şer-i şerîf ve nizâm-ı münîf ile tatbik ettiği, gayretiyle umumun hoşnutluğunu kazandığı ve mahkeme-i şer'iyeye ve nizâmiyye hasılatı ile hukuk-ı şahsiyye ve eytâm akçeleri konusunda üzerinde herhangi bir zimmetin bulunmadığı, bidayet mahkemesi reisliği görevi sırasında ise görevini hüsn-i hal ile ifa ettiği, üzerinde zimmet-i mîriyye bulunmadığı ve hakkında herhangi bir şikâyet ve iddia olmadığı ifade edilmiştir. Birinci mazbata 10 Teşrînievvel 1303/22 Ekim 1887, ikinci mazbata ise 28 Şubat 1303/11 Mart 1888 tarihinde takdim kılınmıştır.⁶²

Üçüncü mazbata Terhûne kazasındaki kabile şeyhlerinin, ayanlarının ve önde gelen şahsiyetlerin Arapça olarak tanzim ettiği mazbatadır. Mazbatada ismi yer alan 38 şahıs, Ahmed Fâik Efendi'nin fıkıh, dirayet ve istikamet sahibi olduğunu, görevini kemâl-i adalet ve insaf üzere güzel bir şekilde ifa ettiğini, kanun, hukuk ve adaletten ayrılmadığını, herkesin ondan memnun olduğunu ve memuriyet işleri ve davranışları hususunda aykırı bir hareketinin olmadığını beyan etmiş ve Cenab-ı Hakk'ın onu başarılı kılması ve yardımcısı olması konusunda ona dualar etmiştir.⁶³

Dördüncü, beşinci ve altınca mazbata, Atina kazasındaki kaymakamı, mahkeme reisi ve diğer resmi görevliler tarafından tanzim edilmiştir. Bu mazbatalarda Atina kazası naipliği yapan Ahmed Fâik Efendi'nin vazifesini gereği üzere güzel bir şekilde yaptığı, kötü bir ahvâli bulunmadığı, Allah katından güzel ahlak, iffet, hüsn-i siret ve istikamet sahibi bir tabiatla olduğu, herkesin hoşnutluğunu kazandığı, seleflerine uygun olarak başarılı bir şekilde hizmet sunduğu, üzerinde zimmetin olmadığı, işlerini kanunlara ve şer'i- şerîfe uygun olarak ifa ettiği, kazadan güzel bir surette ayrıldığı ve devir teslim işlerini usulüne göre yaptığı beyan edilmiştir.⁶⁴

Arşiv kayıtlarında Ahmed Fâik Efendi'ye ait 4 Mayıs 1305/16 Mayıs 1889 tarihli bir Devlet-i Aliyye-i Osmaniye tezkiresi bulunmaktadır. Kendisi 44 yaşında iken Dâhiliye Nezareti tarafından tanzim edilen bu tezkirede; şöhreti Veli Ahmedzâde, doğum yeri Hemşin, doğum tarihi 1261, mezhebi İslam, sanat ve maişeti niyabetlik, intihâb ve salâhiyeti hâiz olarak kaydedilmiştir. Ayrıca

62 MŞH, *USD*, No. 0298.02. s.4.

63 MŞH, *USD*, No. 0298.02. s.4.

64 MŞH, *USD*, No. 0298.02. s.4.

uzun boylu, ela gözlü, kumral sakallı ve bıyıklı olduğu ve Hemşin nahiyesinde 57 no'lu meskende ve 44 no'lu hanede ikamet ettiği ifade edilmiştir.⁶⁵

Ahmed Fâik Efendi'nin Kağızmanî Medresesi Müderrisi Ali Avni'den aldığı ferâiz ilminde bir icazetnamesi vardır. 12 sayfalık Arapça icazetnamenin bir sureti 17 Teşrînisâni 1307/29 Kasım 1891 tarihinde tasdik edilmiştir.⁶⁶

Ahmed Fâik Efendi tercüme-i hâl varakasında Mekteb-i Hukûk-ı Şâhâne'ye dâhil olduğunu ve bir müddet sonra terk ettiğini ifade etmiş ancak buna dair bir belge sunmamıştır. Maarif nazırının 18 Teşrînisâni 1310/30 Kasım 1894 tarihinde Meşihat makamına gönderdiği yazıda, Ahmed Fâik Efendi'nin söz konusu mektebe hangi tarihte girdiği ve neden burayı terk ettiği konusunda bir tahkikat yapıldığını ve 27 Rebülevvel 1312/28 Eylül 1894 tarihli 50 numaralı tezkire üzerine mektebin müdürlüğüne bu konunun sorulduğu beyan edilmiştir. Alınan cevapta mezkûr şahsın kaydına ulaşılamadığı, şahsın bizzat kendisinin müracaat etmesi, şöhretini, takriben mektebe giriş tarihini ve o sırada hangi memuriyette bulunduğunu bildirmesi gerektiği ifade edilmiştir.⁶⁷

2.4. Diyadin Eytam Müdürü Mehmed Said Efendi

Arşivlerde sicili bulunan Diyadin ulemasından birisi de Mehmed Said Efendi'dir. Mehmed Said Efendi'nin hem Meşihat arşivinde hem de Osmanlı arşivinde tanzim edilmiş iki ayrı sicili bulunmaktadır. Aynı yıla ait bu sicillerdeki bilgilerin bazı ufak farklılıklar olsa da genel anlamda birbirleriyle örtüştüğü görülmektedir. Ufak farklılıkların ise genelde tarihlendirme kısımlarında olduğu tespit edilmiştir.

Mehmed Said Efendi'nin babasının adı İsa Fehmi Ağa'dır. Dereceklizâde namıyla meşhurdur. Babası Diyadin kaymakamlığında kâtip olarak görev yapmış ve vefat etmiştir. Mehmed Said Efendi 1 Haziran 1279/13 Haziran 1863 tarihinde Erzurum vilayetinin Bayezid kasabasında doğmuştur. İlköğrenimine Diyadin'in sıbyan mektebinde orta öğrenimine Bâyezid'in rüşdiye mektebinde başlamıştır. Mektepte Arapça, Farsça, hesap ilmi, hendese ve coğrafya derslerini okumuştur. Babasının Diyadin kasabasına nakli nedeniyle rüşdiye mektebinden şahadetname alamamıştır. Türkçe, Kürtçe ve cüzi olarak da Ermenice konuşabilmektedir.⁶⁸

Mehmed Said Efendi hicri 1295/1878 yılında on beş yaşında iken mülâzemetle Diyadin'in vergi ve tahrîrât ve mahkeme kalemlerinde göreve başla-

65 MŞH, USD, No. 0298.02. s.5.

66 MŞH, USD, No. 0298.02. s.7-12.

67 MŞH, USD, No. 0298.02. s.14, 16; BOA, *Mektubi Kalemi (MF.MKT)*, Gömlek No. 239/21; 502/3.

68 MŞH, USD, No. 0358.01. s. 1.

miştir. 20 Zilhicce 1296/5 Aralık 1879 tarihinde livanın Encümen Adliyesince yapılan imtihanında başarılı olmuş ve 400 kuruş maaşla Diyadin kazası Bidayet Mahkemesi başkatipliğine tayin edilmiştir. Burada 8 Şevval 1308/17 Mayıs 1891 tarihine kadar on bir yıl beş ay kemâl-i iffet ve istikametle görevini ifa etmiştir. Bu dönemde vazifesiyle meşgulken Erzurum Valisi Ferik Hasan Hayri Paşa Bayezid sancağına oradan da Diyadin'e geldiğinde art niyetli bazı kişiler asılsız bir takım iddia ve ifadelerle hakkında şikâyetlerde bulunmuşlardır. Erzurum vilayeti Encümen Adliyesince derhal görevinden azledilmiş ve 5 sene 7 ay ve 27 gün açıkta kalmıştır. Mehmed Said Efendi Bayezid sancağı Polis Komiserliğine müracaat ederek göreve atanmak istemiştir. Komisyon tarafından yapılan imtihanında başarılı bulunarak 1 Şaban 1314/5 Ocak 1897 tarihinde Diyadin Polis Komiserliğinde aylık 350 kuruş maaşla göreve başlamıştır. 11 Safer 1325/26 Mart 1907 tarihinde maaşına 50 kuruş zam yapılmıştır. 21 Zilhicce 1326/14 Ocak 1909 tarihi itibarıyla 11 yıl 10 ay burada görev yapmıştır. Daha sonra münhal bulunan Kara Kilise Polis Komiserliğine tayin edilmiştir. Burada yaklaşık 11 ay çalıştıktan sonra 22 Zilkade 1327/5 Aralık 1909 tarihinde Erzurum vilayetinde Tensikât Komisyonuna celb edilmiş ve yapılan muayenede bünyesi ve bedeni zayıf denilerek bir doktor raporu verilmiştir. Bu rapor üzerine tensik talimatının beşinci maddesi ahkâmınca kâdir haricine çıkarılmıştır. Ancak iki ay sekiz günlük bir fark (eksiklik) kalmıştır. Diyadin Mahkeme-i Şer'iyesi'nin icra kılınan tensikatında 400 kuruş maaşla eytam müdürlüğüne tayin edilmiştir. 3 Safer 1328/14 Şubat 1910 tarihinde eytam müdürlüğü görevine başlamıştır. Sahip olduğu herhangi bir rütbe veya nişanı yoktur. Mahkemeye çıkıp yargılanmamış ve ceza almamıştır. 1 Receb 1328/9 Temmuz 1910 tarihinde kendi eliyle tercüme-i hâl varakasını hazırlamıştır. İki gün sonra da söz konusu varakası Diyadin kazası nâibi tarafından tasdik edilmiştir.⁶⁹

Meşihat arşivindeki bu bilgilere ek olarak Osmanlı arşivindeki sicill-i umûmî kaydında, Mehmed Said Efendi'nin; babasının Diyadin kazası kaymakam vekâleti görevinde bulunduğu, 16 Muharrem 1294/ tarihinde 140 kuruş maaşla Diyadin kazası tahrîrât ve meclis-i idâre kitabetine tayin edildiği, 26 Zilhicce 1296/31 Ocak 1877 tarihinde 400 kuruş maaşla bidayet mahkemesi başkatipliğine nakledildiği, Erzurum vilayeti encümen-i adliyesince Şevval 1308/1891 tarihinde azledildiği, 6 Şaban 1314/10 Ocak 1897 tarihinde 350 kuruş maaşla Erzurum vilayeti üçüncü sınıf polis komiserliğine atandığı, 13 Safer 1325/28 Mart 1907 tarihinde maaşının 400 kuruşa çıkartıldığı, Diyadin kazası kaymakamlığı ta-

69 MŞH, USD, No. 0358.01. s. 1.

rafından tercüme-i hâl varakasının hakikate uygunluğunun ve kendisinin de liyakat ve ehliyet sahibi bir kişi olduğunun tasdik edildiği ifade edilmiştir.⁷⁰

Said Efendi'nin nüfuz kaydı bilgilerini içeren bir tezkire de bulunmaktadır. 1 Eylül 1321/14 Eylül 1905 tarihli bu tezkirede babası İsa Ağa'nın vefat etmiş olduğu, evli olup Diyadin'de ikamet ettiği ifade edilmiş ve orta boylu, ela gözlü, buğday tenli, çiçek bozuğu yüzlü (çiçek hastalığından dolayı yüzünde izler olan) bir kişi olarak vasıflandırılmıştır.⁷¹

Meşihat arşivinde Said Efendi hakkında iki adet berâet-i zimmet mazbatası bulunmaktadır. 5 Ağustos 1308/17 Ağustos 1892 tarihli ve 4 numaralı birinci mazbatada Diyadin mahkeme reisi Süleyman Hayri, başkâtip Ali Mazhar, müstantik muavini Ahmed Fevzi, kâtip Ahmed Mustafa ve mahkeme azaları Abdurrahman ve Timur'un görüşlerine yer verilmiştir. Bu mazbatada Diyadin kazası Bidayet Mahkemesi Başkâtipliğinde 400 kuruş maaşla görevli olan ve vilayet Encümen Adliyesince görevinden ayrılan Mehmed Said Efendi'nin görevli olduğu 28 Teşrînisâni 1295/10 Aralık 1897 tarihinden itibaren 5 Mayıs 1307/17 Mayıs 1891 tarihine kadar on bir sene beş ay zarfında iffet ve istikametle görevini ifa ettiği, memuriyetiyle ilgili olarak üzerinde zimmet ve ilişğin bulunmadığı ve herkesin hoşnutluğunu kazandığı için kendisine berâet-i zimmet mazbatasını tanzim edildiği ifade edilmiştir.⁷²

26 Haziran 1326/9 Temmuz 1910 tarihli ve 71 numaralı ikinci mazbata ise Diyadin kaymakamı Hilmi, nâibi Musa Kazım, mal müdürü Mehmed Şükrü, tahrîrât kâtibi Sadeddin, azalar Hamid, Ali Haydar, Cafer ve Haco tarafından tanzim edilmiştir. Bu mazbatada Mehmed Said Efendi'nin Diyadin kazası polis komiserliğinde görevli iken Meşihatın emriyle Kara Kilise kazasına tayin edildiği, burada 29 Kânunuevvel 1312/10 Ocak 1897 tarihinden 1 Kânunusâni 1324/14 Kasım 1908 tarihine kadar on bir sene on ay kadar müdde-i umûmî muavinliği vekâleti vazifesini kanunlar çerçevesinde güzel bir şekilde ifa ettiği ve liyakat erbabından olduğu ifade edilmiştir. Bu vesileyle kendisine mazbata tanzim edildiği belirtilmiştir.⁷³

2.5. Diyadin Mahkeme-i Şer'iyye Kâtibi Hafız Mehmed Efendi

Diyadin ulemalarından birisi de Hafız Mehmed Efendi'dir. Babasının adı Ali Rıza Efendi'dir. Aslen Erzurum'un Sultan Melek mahallesinden olan babası Kaymakam Süleyman Bey-zâde demekle meşhurdur. Vefat etmiş olan babasının

70 BOA, *Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri (DH.SAİDd)*, Gömlek No. 174/297.

71 MŞH, *USD*, No. 0358.01. s. 3.

72 MŞH, *USD*, No. 0358.01. s. 3.

73 MŞH, *USD*, No. 0358.01. s. 3.

son memuriyeti Bayezid sancağı Diyadin kazası mal müdürü muavinliğidir. Hafız Mehmed Efendi hicri 1308/1890 yılının başlarında Erzurum'un Sultan Melek Mahallesinde doğmuştur. Erzurum'da Namirvân (Narman) Cami-i Şerifi Medresesinde ve idadi mektebinde eğitim görmüş ve burada Arapça, Farsça, ilm-i hesâb, hendese, coğrafya derslerini okumuştur. Kur'an-ı Kerim'i hıfzetmiştir. Babasının memuriyeti dolayısıyla taşrada pek çok kazada bulunmak durumunda kalmış ve bu sebeple şahadetname almaya muvaffak olamamıştır. Türkçe ve Kürtçe konuşmakta ve Türkçe okuyup yazmaktadır. Telif ettiği bir eseri bulunmamaktadır.

Hafız Mehmed Efendi on altı yaşında iken Diyadin kazasının mahkeme-i şer'iyyesine mülâzemetle dâhil olmuştur. İki se ne buradaki görevine devam ettikten sonra 250 kuruş maaşla ikinci kâtip olarak tayin edilmiştir. 1910 yılı itibariyle görevine halen devam ettiği görülmektedir. Görev süresi boyunca herhangi bir konuda muhakeme olmamış ve ceza da almamıştır. Diyadin kazası nâibi Musa b. Mehmed Kazım tarafından 19 Receb 1328/27 Temmuz 1910 tarihinde tercüme-i hâl varakası tanzim edilmiş ve Hafız Mehmed Efendi'nin erbâb-ı liyâkat ve istihkaktan olduğu ifade edilmiştir.⁷⁴

Arşiv kaynaklarında Hafız Mehmed Efendi'ye ait 14 Haziran 1326/27 Haziran 1910 tarihli bir "Devlet-i Aliyye-i Osmâniye Tezkiresi" de mevcuttur. Bu tezkire de kendisinin orta boylu, buğday benizli olduğu, Rıza Efendi'nin oğlu olarak şöhret bulduğu, babasının vefat ettiği, annesinin hayatta olduğu, Diyadin'de ikamet ettiği ve nüfuz kaydının burada bulunduğu, Diyadin Mahkeme-i şer'iyye ikinci kâtipliği görevini ifa ettiği ifade edilmiştir.⁷⁵

2.6. Diyadinli Bekir Fevzi Efendi Samsun Şer'iyye Mahkeme-i Şer'iyye Kâtibi

Diyadin ulemasından birisi de Bekir Fevzi Efendi'dir. Babasının ismi Osman Ağa, annesinin adı Fatıma'dır. Aslen Kars muhacirlerindedir. 15 Zilhicce 1301 tarihinde Erzurum vilayetinin Diyadin kazasında doğmuştur. Öncelikli olarak dini ve şer'î ilimleri köy medreselerinde tedarik etmiştir. Şahadetnamesi ve icazetnamesi yoktur. Türkçe, Kürtçe ve Arapça dillerini konuşabilmekte ve yazabilmektedir. Telif ettiği herhangi bir eseri yoktur. 1323/1905 yılı Safer ayından itibaren üç ay kadar Bitlis vilayeti polis dairesinde mülâzemetle görev ifa etmiştir. 2 Cemâziyelevvel 1323/5 Temmuz 1905 tarihinde aylık 150 kuruş maaşla Genç sancağının Valir nahiyesine polis memuru olarak tayin edilmiştir. Beş sene burada görev yapmış, akabinde sekiz ay kadar açıkta kalmıştır. 29

⁷⁴ MŞH, USD, No. 0357.01, s.1.

⁷⁵ MŞH, USD, No. 0357.01, s.3.

Receb 1328/6 Ağustos 1910 tarihinde Muş mahkeme-i şer'iyyesince yapılan imtihanında başarılı olarak 400 kuruş maaşla Samsun Mahkeme-i Şer'iyye başkâtipliğine atanmıştır. 1911 yılı itibariyle halen bu görevini sürdürmektedir. Resmi bir mertebe nişanı bulunmamaktadır. Bu vakte kadar muhakeme altına alınmamıştır. Ancak 1911 yılı Eylül ayında ev sahibi ile bir sözlü münakaşaya girdiğinden dolayı nakdî bir altın ceza ile mahkûm olunmuştur. 18 Zilhicce 1329/10 Aralık 1911 tarihinde Samsun kazası mahkeme-i şer'iyye başkâtipliği tarafından tezkire-i Osmaniyesinin bir sureti tanzim ve tasdik olunmuştur.⁷⁶

16 Rebûlevvel 1327/7 Nisan 1909 tarihli Devlet-i Aliyye-i Osmaniye tezkiresinde Bekir Efendi'nin orta boylu, ela gözlü, esmer tenli, evli ve anne babasının merhum olduğu ve Diyadin'de ikamet ettiği ifade edilmiştir.⁷⁷

Sonuç ve Değerlendirme

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin merkez ve taşra teşkilatında önemli mevkilerde bulunan ilmiye sınıfı; idari, dini, ilmi ve adli birçok alanda mühim hizmetler ifa etmiştir. 2. Abdülhamid Han döneminde ilmiye sınıfına ait görevlilerin prosopografik bilgileri kayıt altına alınmış ve Bâb-ı Meşihat'ta toplanarak arşivlenmiştir. Günümüzde İstanbul Müftülüğü bünyesinde bulunan Meşihat Arşivi, Osmanlı son dönemi ulemasının biyografileri ve sicil kayıtları açısından oldukça önemli verileri içermektedir. Meşihat Arşivindeki ulema sicil dosyalarında sicilleri kayıt altına alınan ve Diyadin merkezinde nâib, müftü, müderris, eytam müdürü ve mahkeme-i şer'iyye kâtibi olarak görev alan Diyadin uleması da bulunmaktadır.

Ağrı iline bağlı bir ilçe konumunda olan Diyadin; Urartu, Kimmer, İskit, Med, Pers, Part, Sasani, Roma, Bizans, Arap, Selçuklu, Moğol, Harezm, İlhanlı, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Safevi, Osmanlı ve Rus hâkimiyetinde yaşamıştır. Belâzuri ve İbnü'l-Esir'in eserleri incelendiğinde Diyadin bölgesinin Hz. Osman döneminde hicri 25 (miladi 645/646) yılında Habîb b. Mesleme tarafından İslam topraklarına dâhil edildiğini söylemek mümkündür. Tuğrul Bey 1040 yılında Bizans'a bağlı olan Ağrı ve çevresini Selçuklu topraklarına katmıştır. 1071 Malazgirt zaferinden sonra Diyadin bölgesi Selçukluların hâkimiyetinde kalmıştır. Diyadin'in Osmanlı topraklarına katılması ise Sultan 1. Selim zamanında gerçekleşmiştir. Diyadin Osmanlı idaresinde önce Van vilayetine bağlanmıştır. Daha sonra ise Erzurum vilayetinin Bayezid sancağına bağlı bir kaza olarak idari taksimatta yerini almıştır. Trabzon-Erzurum-Ağrı-Bayezid ve Tebriz arasındaki ticaret hattında stratejik bir öneme sahip olmuştur.

⁷⁶ MŞH, *USD*, No. 0936.01, s.1.

⁷⁷ MŞH, *USD*, No. 0936.01, s.3.

Meşihat Arşivinde sicil kayıtları olan Osmanlı'nın son dönemi Diyadin uleması içinde Diyadin'de doğmuş ancak farklı şehir ve coğrafyalarda görev yapmış ismin yanında, Osmanlı'nın farklı coğrafyaların doğmuş ancak Diyadin'de görev yapmış isimler de bulunmaktadır. Diyadin Müftüsü Molla Ömer Efendi Van Bahçesaray'da, Diyadin nâibi Ahmed Faik Efendi Trabzon Hemşin'de, Diyadin eytam müdürü Mehmed Said Efendi Bayezid'de, Diyadin mahkeme-i şer'iyeye kâtibi Hafız Mehmed Efendi Erzurum'da, Samsun Şer'iyeye Mahkeme-i Şer'iyeye Kâtibi Bekir Fevzi Efendi Diyadin'de doğmuştur. Diyadin müderrisi Osman Efendi'nin doğum yeri ise bilinmemektedir. Buna göre Meşihat arşivindeki sicil kayıtlarına göre ulema sınıfında Diyadin'de doğup da Diyadin'de görev yapan kimse bulunmamaktadır. Diyadin'e tayin edilen görevlilerin Bayezid, Erzurum, Van ve Trabzon gibi Diyadin'e yakın bölgelerden geldiği ve eğitimlerini Diyadin haricindeki şehirlerde tamamladıkları görülmüştür. Bunda görevlilerin başka memleketten olmaları önemli bir etki oluşturmuştur. Diyadin müftüsü Van ve Bitlis medreselerinde, Diyadin nâibi Erzurum ve İstanbul medreselerinde, Diyadin mahkeme-i şer'iyeye kâtibi Erzurum medreselerinde, Samsun mahkeme-i şer'iyeye kâtibi ise Diyadin köy medreselerinde eğitim görmüştür. Bunlar nahiv, mantık, meânî, âdâb, tefsir, ahvâl-i hadis, akaid, ilm-i fıkıh, ferâiz, Arapça ve Farsça gibi dersler almışlardır.

Görevlilerden sadece Diyadin müftüsü icazetname almayı başarmış, diğerleri ise icazetnamelerini alamamıştır. Diyadin müftüsü Arapçadan icazetname almıştır. Bayezid müftüsünden bir kıta icazetname almaya muvaffak olmuştur. Diyadin nâibi ise Abdülkerim Efendi'den icazetnâme almaya hak kazanmış, tam icazetnamesi hazırlanırken bu arada hocası vefat etmiş, bu sebeple icazetnâmesini alamamıştır. Diyadin eytam müdürü ise dönemin modern mekteplerinde eğitim almış, sıbyan mektebini bitirmiş, rüşdiye mektebine başlamış ancak burasını tamamlayamamıştır. İçlerinden sadece Diyadin mahkeme-i şer'iyeye kâtibi Mehmed Efendi hafızlık yapmış ve diğerlerinden farklı olarak hem medrese hem de idadi mektebi okumuştur. Bu mektepte Arapça, Farsça, ilm-i hesâb, hendese ve coğrafya derslerini görmüştür. Diyadin müftüsü, Türkçe, Kürtçe, Arapça ve Farsça; Diyadin nâibi, Türkçe ve Arapça; Diyadin eytam müdürü, Türkçe, Kürtçe ve cüzi olarak da Ermenice; Diyadin mahkeme-i şer'iyeye kâtibi, Türkçe ve Kürtçe; Samsun mahkeme-i şer'iyeye kâtibi ise Türkçe, Kürtçe ve Arapça dillerini konuşabilmekte ve yazabilmektedir.

Meşihat arşivinde Diyadin nâibi Ahmed Faik Efendi hakkında altı adet ve Diyadin eytam müdürü Said Efendi hakkında iki adet berâet-i zimmet mazbatası düzenlenmiştir. Diğerlerinin mazbata evrakları bulunmamaktadır. Bu mazbatalarda görevlilerin şahsiyeti, ahlakı, davranışları, görevi, görevine olan

ehlîyeti, sadakati ve üzerinde bulunan zimmetin devredilmesi gibi hususlarda amirlerinin kanaatlerine yer verilmiştir.

Diyadin müderrisi Ömer Efendi hariç diğer tüm görevlilerin “Devlet-i Aliyye-i Osmaniye tezkiresi” denilen ve günümüzdeki nüfus cüzdanı konumunda olan belgeleri bulunmaktadır. Bu tezkirelerde görevlilerin ismi, anne ve babasının adı, doğum tarihi, doğum yeri, milleti (dini), sıfatı, hizmet ve intihab salahiyeti, medeni hali, askerlik durumu, boyu, göz rengi, alamet-i fârikası, eşkâli ve nüfusa kayıtlı olduğu yer hakkında bilgiler verilmiştir.

Diyadin müftüsü Ömer Efendi, Bayezid müderrisliği ve Diyadin müftülüğü yapmıştır. Diyadin nâibi Ahmed Fâik Efendi, Terhûne, Atina, Diyadin, Hopa, Lâdik, Atina ve Hınıs kazalarında nâib olarak görev almıştır. Diyadin eytam müdürü Mehmed Said Efendi, Diyadin’in vergi ve tahrîrât ve mahkeme kalemelerinde, bidayet mahkemesi başkâtipliğinde, polis komiserliğinde, Kara Kilise polis komiserliğinde görev almış ve en son Diyadin eytam müdürü olmuştur. Hafız Mehmed Efendi, Diyadin mahkeme-i şer‘iyye kâtibi olarak çalışmıştır. Diyadinli Bekir Fevzi Efendi ise Genç sancağının Valir nahiyesine polis memurluğu ve Samsun Mahkeme-i Şer‘iyye başkâtipliği yapmıştır.

Kaynakça

- İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi (MŞH), *Ulema Sicil Dosyaları (USD)* No. 0598/02; 0599/01; 0298.02; 0358.01; 0357.01; 0936.01.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Bab-ı Asaî Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri (A.DVNS.MHM.d.)*, Gömlek No. 45/2580. Görüntü No. 113.
- BOA, *Dahiliye Nezareti Sicil-i Ahvâl Komisyonu Defterleri (DH.SAİDd)*, Gömlek No. 174/297.
- BOA, *Haritalar (HRT.h.)*, Gömlek No. 2330.
- BOA, *İbnülemin Tevcihat (İE.TCT)*, Gömlek No. 11/1305.
- BOA, *İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS)*, Gömlek No. 78/3421.
- BOA, *Mektubi Kalemi (MF.MKT)*, Gömlek No. 94.86; 219/57; 239/21; 502/3.
- BOA, *Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi (MF.İBT)*, Gömlek No. 117/34; 118.78; 120.103; 125.15; 211/110; 236/58; 345/14; 396/48.
- BOA, *Yıldız Esas Evrakı (Y.EE)*, Gömlek No. 133/19.
- BOA, *Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV)*, Gömlek No. 262/173.

Aydın, Bilgin - Yurdakul, İlhami. “Şeyhülislamlık (Bab-ı Meşihat) Arşivi Defterleri”. *İstanbul Müftülüğü Din ve Hayat Dergisi* 24 (2015), 100-107.

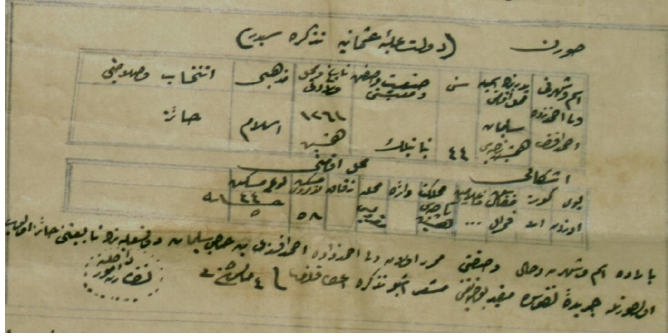
- Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ. *Futûhu'l-Buldân*, tah. Abdullah Enis. Beyrut: Müessesetü'l-Mu'âf, 1987.
- Brant, James - Glascott, A.G. "Notes of a Journey Through a Part of Kurdistan, In The Summer of 1838", *Journal of the Royal Geographical Society of London* 10 (1840), 341-434. (Erişim 19 Ekim 2021).
http://ia800601.us.archive.org/29/items/Travel18351838BrantArmeniaKurdistan/Travel_1835-1838_Brant_Armenia-Kurdistan.pdf
- Cevad, Ali. *Memâlik-i Osmâniyenin Musavver Tarih ve Coğrafya Lugati*. İstanbul: Kasabâr Matbaası, 1311.
- Cevad, Ali. *Memâlik-i Osmâniyenin Tarih ve Coğrafya Lugati*. İstanbul: Mahmûd Bey Matbaası 1313.
- Çetin, Atilla. "Sicill-i Ahvâl Defterleri ve Dosyaları Hakkında Bir Araştırma". *Vakıflar Dergisi* 29 (2005), 89-94.
- Demirci, Süleyman - Saraç, Hüseyin. "XIX. Yüzyılda Trabzon Eyâleti'nin İdarî Birimi Olarak Atina/Pazar Kazâsı". *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 27 (2012). 1-14.
- Demirel, Muammer. "*İlçemizin Tarihçesi*", (Erişim 29 Ağustos 2021) <http://yusufeli.gov.tr/tarihçe>
- İnalçık, Halil. *Devleti Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.
- Evliya Çelebi, Mehmed Zillî ibn Derviş. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. Cilt 1-7. Dersaadet: İkdâm Matbaası, 1314.
- Findley, Carter V. "19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Gelişme". *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. 1/262. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.
- Findley, Carter V. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform (Babialı, 1789-1922)*. çev. Ercan Ertürk. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.
- Gazel, Ahmet Ali. "Sicill-i Ahvâl Defterlerine Göre Osmanlı Dönemi'nde Görev Yapan Anamurlu Memurlar". *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 32 (2007), 203-213.
- Gencer, Fatih. "İngiliz Konsolos Brant'ın Raporlarına Göre 19. Yüzyılın İlk Yarısında Bitlis", ed. Mehmet İnbaşı - Mehmet Demirtaş. 1/383-392. Ankara: Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Gurulkan, Kemal. "Türk Arşiv Belgeleri Işığında Bosna Uleması ve Hizmetleri". *Prilozi Za Orijentalnu Filologiju* Br 60 (2011), 359-169. (Erişim tarihi: 22 Ekim 2021)
<http://pof.ois.unsa.ba/index.php/pof/article/view/118/pdf>
- Güneş, Hüseyin. "İslam Tarihinin İlk Asrında Iğdır", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12 (2017), 463-475.
- Halaçoğlu, Yusuf. "Ağrı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/479-481. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- İbnü'l-Esir, İzzüddin. *el-Kâmil fi't-Tarih*. thk. Ebi'l-Fida Abdullah. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1987.

- İnbaşı, Mehmet. "XVII. Yüzyılda Adilcevaz Sancağı". *Tarihî ve Kültürel Yönleriyle Bitlis*, ed. Mehmet İnbaşı- Mehmet Demirtaş. 1/287-299. Ankara: Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Karataş, Yakup - Karasu, Mehmet Kerem. "XX. Yüzyıl Başlarında Hınıs Sancağı'nın İdari Statüsü". *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]* 54 (2015), 675-691.
- Kankal, Recep. "Meşihat Arşivine Göre Son Devir Palu Uleması". *Uluslararası Palu Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Cilt 2.* 2/125-136. Elazığ: Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2018.
- Karataş, Yakup. "Sicill-i Ahvâl Defterlerine Göre Bayezidli Devlet Memurları", *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4/1 (2018), 1-24.
- Karataş, Yakup - Kul, Eyüp. "XIX. Yüzyılın Sonlarında Bayezid Sancağı'ndaki Aşiretler ve İskân Politikası". *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]* 48 (2012), 343-364.
- Kaya, Faruk. "Diyadin'in Kuruluşu Gelişmesi ve Fonksiyonel Özellikleri". *Doğu Coğrafya Dergisi* 20 (2008), 107-140.
- Kaya, Faruk – Karataş, Yakup - Özgül, İbrahim. "Erzurum Vilayeti Bayezid-Diyadin-Karakilise Tutak ve Eleskirt Kasabalarının 1913yılı Sıhhi ve İçtimai Coğrafyası", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/29 (2014), 562-572.
- Kaya, Hakan. *Osmanlı-İran Sınırında Bir Serhad Sancağı: Bayezid (1578-1848)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Kılıç, Orhan. "Ocaklık Sancakların Osmanlı Hukukunda ve İdarî Tatbikattaki Yeri". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11 (2001), 257-274.
- Kılıç, Orhan. "Van Eyaleti'ne Bağlı Sancaklar ve İdari Statüleri (1558-1740)". *Osmanlı Araştırmaları* 21 (2001), 189-210.
- Kural, Nurten. *2794-2795 Numaralı Gevaş -Vastan -Karçıkan-Havasor Nahiyelerinin Müslim-Gayrimüslim Nüfus Defterleri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Kuş, Ayşegül. "H.F.B. Lynch'te 19. Yüzyılın Sonunda Bitlis". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 38/66 (2019), 300-325.
- Mehmed Hurşid Paşa. *Seyahatname-i Hudüd*. çev. Alaattin Eser. İstanbul: Simurg Kitapçılık ve Yayıncılık, 1997.
- Meşihat-ı Celile-i İslamiyye. *İlmiyye Salnâmesi*. İstanbul: Matba'a-i Âmire, 1334.
- Nusufu.com. "Diyadin Nüfusu – Ağrı". (Erişim 15 Ekim 2021).
https://www.nusufu.com/ilce/diyadin_agri-nufusu
- Sâib, Ali. *Coğrafya-yı Mufassal Memâlik-i Devlet-i Osmâniye*. İstanbul: Matba'a-i Ebu'z-Ziyâ, 1304.
- Salnâme-i Vilayet-i Erzurum*. Erzurum: Erzurum Vilayeti Matbaası, 1318.
- Sarıyıldız, Gülden. *Sicill-i Ahvâl Komisyonu'nun Kuruluşu ve İşlevi (1879-1909)*. İstanbul: Der Yayınları, 2004.

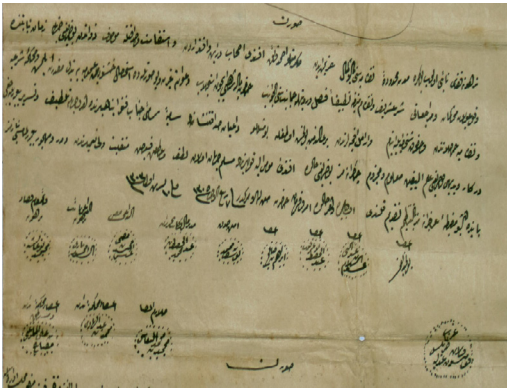
- Soydaş, Hakan. “Mehmet Ali Ulvi”, *Türk Edebiyatı Sözlüğü*, (Erişim tarihi 27 Ağustos 2021). <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mehmet-ali-ulvi>
- Şensoy, Rümeyza. *Meşihat Arşivi Belgelerine Göre Hüdavendigâr Vilâyeti Kütahya Sancağı Uleması (1850-1923)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2017.
- Tuncel, Metin. “Doğubayezit”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/492-494. İstanbul: TDV Yayınları 1994.
- Tüccâr-zâde İbrahim Hilmi, *Memâlik-i Osmâniye Ceyb Atlası*, İstanbul: Mahmûd Bey Matbaası, 1323.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, *Kaynaklarıyla Osmanlı Coğrafyası Yer Adları Sözlüğü*. İstanbul, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Yıldız, Esra. “Bâb-ı Fetvâ Sicill-i Ahvâl İdaresi Belgelerinin Ensâb İlmi Açısından Önemi”, *Apjir* 5/2 (2021), 270-302.
- Yılmaz, Özgür. “Tarihi, Coğrafi Ve Arkeolojik Bilgi Kaynağı Olarak Konsolos Gezileri”. *XVII. Türk Tarih Kongresi Ankara: 15-17 Eylül 2014 Kongreye Sunulan Bildiriler IV. Cilt - IV. Kısım Osmanlı Tarihi*. 4/1411-1443. Ankara TTK Yayınları, 2018.

Ek

Ek- 1: Ahmed Fâik Efendi'nin tezkire sureti (MŞH, USD, No. 0298.02. s.5.)

Ek- 2: Diyadin Nâibi Ahmed Fâik Efendi hakkında yazılan 10 Teşrînievvel 1303 tarihli mazbata (MŞH, USD, No. 0298.02. s.4.)

Ek -3: Diyadin Mahkeme-i Şer'iyye Katibi Hafız Mehmed Efendi'ye ait sicill-i ahvâl varakası (MŞH, USD, No. 0357.01, s.1.)

İlgili Kuruma;**HİPERYAYIN** Yüksek Öğretim Kurulu'nun tanımına göre uluslararası bir yayınevidir.

Hiper yayın, 2006 yılından beri akademik/bilimsel özgün çalışmaları basılı olarak yayımlayan hem ulusal hem de uluslararası bir yayınevidir. Hiper yayın ayrıca bugüne kadar “*Sosyal Bilimler, Tarih, Uluslararası İlişkiler ve Siyaset, Mühendislik Bilimleri, Kütüphanecilik, Çeviri Bilim, Dil Bilimi, İnsan Bilimleri, Sosyal, Beşeri, Filoloji, Tıp, Ekonomi, Edebiyat, Felsefe, Psikoloji, Sosyoloji vb.* birçok bilim alanında başta Türkçe olmak üzere İngilizce, Almanca vs. dillerinde 20'nin üzerinde kitap yayımlamış bir yayınevidir. 2020 yılı itibarıyla yayımladığımız basılı kitap sayısı 600'ü aşmıştır.

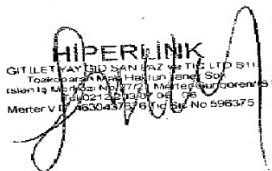
Hiper yayın kitaplarının hem basılı hem de elektronik versiyonları dünyanın önde gelen kurum ve üniversitelerin kütüphane kataloglarında taranmaktadır. Söz konusu bazı kataloglar şunlardır: “*Bibliothèque Nationale de France, Columbia University, Cambridge University, Chicago University, Harvard University, Indiana University, Library of Congress, New York University, Stanford University, OCLC (Online Computer Library Center), Princeton University, Yale University.*”

Hiper yayın kitapları aynı zamanda Google Kitaplar (Books) ve EBSCOHost veri tabanı aracılığıyla taranabilmekte ve bu sistem üzerinden bütün dünyaya pazarlaması yapılmaktadır.

Yükseköğretim Kurulunun (YÖK) “Ulusal ve Uluslararası Yayınevi” Tanımları (bkz. Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, 16/01/2020)	
Tanımlar	<p>Yükseköğretim Genel Kurulunun 16/01/2020 tarihli toplantısında alınan 2043 sayılı karar ile ‘Doçentlik Başvuru Şartları’nda yer alan, ‘Ulusal yayınevi’ ve ‘Uluslararası yayınevi’ tanımları aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:</p> <p>Tanımlanmış Ulusal Yayınevi: “<i>En az dört yıl ulusal düzeyde düzenli faaliyet yürüten, yayınları Türkiye’deki üniversite kütüphanelerinde kataloglanan ve daha önce aynı alanda farklı yazarlara ait en az 20 kitap yayımlamış yayınevi.</i>”</p> <p>Tanımlanmış Uluslararası Yayınevi: “<i>En az dört yıl uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten, Türkçe dışındaki dillerde yayımladığı kitaplar Yükseköğretim Kurulunca tanınan sıralama kuruluşlarınca belirlenen dünyada ilk 500’e giren üniversite kütüphanelerinde kataloglanan ve aynı alanda farklı yazarlara ait en az 20 kitap yayımlamış olan yayınevi.</i>”</p>

Gereğini bilgilerinize arz ederiz.

Saygılarımızla,

HİPERLINK
GİTİLETKAY BİD SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.
Tozkoşparan Mh. Haldun Taner Sk. No:27
Alparşlan İş Merkezi Kat:6 D:21 Merter /
İstanbul / Türkiye / 34719 / 0212 293 07 05
Merter V.İ. / 34719 / 0212 293 56 58

EK 1: Yayınevimizce Yayınlanan Yabancı Dildeki Kitaplar Listesi